

«Και ούτε καθεξής»

Γιατί αγαπούμε τους φίλους μας;

Μια νέα γυναίκα και ο μηποτήρας της σχεδιάζουν τον γάμο τους. «Πόσους φίλους έχεις συνοδικά;»¹ τον ρωτά, καθώς προπαθούν ν' αποφασίσουν για τη λίστα των καλεσμένων:

«Δεν έχω ιδέα» της απαντά. «Δέκα στενούς. Ακόμη δέκα περιφερειακούς. Μια ντουζίνα έξω έξω, εικονικές γνωριμίες. Μερικούς που κράτησα από το σχολείο, μερικούς ακόμη από το πανεπιστήμιο, μερικούς από τη δουλειά, ίσως καμία πρώην ανάμεσά τους. Ένας-δυο που δανείστηκα ή έκλεψα από άλλους φίλους. Ένας-δυο πρώην συγγαίτικοι. Σίγουρα όχι τόσοι φίλοι όσους συνήθιζα να έχω, αυτό είναι σίγουρο».

Λίγο αργότερα τη ρωτά εκείνος με τη σειρά του: «Πόσων ειδών φίλοι υπάρχουν;» και εκείνη απαντά:

«Πληθώρα. Για αρχή υπάρχουν φίλοι που δεν σου αρέσουν. Έχω πολλούς από δαύτους. Μετά είναι φίλοι που σου αρέ-

σους, αλλά δεν μπαίνεις στον κόπο να τους δεις. Μετά υπάρχουν αυτοί που πραγματικά σου αρέσουν, αλλά που δεν αντέχεις τους συντρόφους τους. Υπάρχουν εκείνοι που τους έχεις από συνήθεια και δεν μπορείς να τους ξεφορτωθείς. Μετά υπάρχουν εκείνοι με τους οποίους είστε φίλοι, όχι επειδή σου αρέσουν, αλλά επειδή είναι πολύ όμορφοι ή δημοφιλείς και είναι ωραία να είσαι φίλος τους. Φίλοι έπαθλα. [...] Μετά υπάρχουν φίλοι για τον αθλητισμό. Φίλοι για την ευκολία – συνήθως συνάδελφοι. Υπάρχουν φίλοι για την ευκολία – συνήθως συνάδελφοι. Υπάρχουν φίλοι από οίκο όπου τις κρατάς επειδή τους λυπάσαι. Υπάρχουν γνωστοί που είναι φίλοι υπό αναστολή. Υπάρχουν».²

«Αρκετά!» τη διακόπτει τελικά.

Αρκετά, πράγματι. Αλλά ας σοβαρευτούμε, αυτός ο καιάλογος των φίλων στο μυθιστόρημα *Μπίσιελος πάτρι του Τιμ Λοι* δεν είναι τόσο διαφορετικός από τις περιήλοκες, αν και ασταθείς, ταξινομήσεις των κοινωνικών επισημώνων που διακρίνουν τις φιλίες ανάλογα με την ηλικία, την τάξη, το φύλο, τον βαθμό συγγένειας, το κοινωνικό πλαίσιο και τις σχέσεις εξάρτησης. Τα πέντε στάδια της φιλίας μεταξύ της ηλικίας των τριών ή τεσσάρων και της νεαρής ενηλικίωσης υποτίθεται ότι είναι διακριτά, αλλά τα όριά τους είναι τόσο πορώδη που διαρκώς διαχέονται το ένα στο άλλο. Οι φιλίες των ενηλίκων είναι εξίσου νεφελώδεις και διαφέρουν ανάλογα με την ηλικία και το φύλο, την τάξη, τη μόρφωση και άλλους παράγοντες. Υπάρχουν φίλοι για τα ωραία, επικίνδυνοι φίλοι, καρδιακοί φίλοι, φίλοι απολιθώματα και «φίλεσθροι» – για να μην αναφερθούν

με σε φίλους οι οποίοι γνωρίζονται μόνο μέσω των εικονικών χώρων των κοινωνικών μέσων δικτύωσης. Ορισμένες φιλίες απηχούν οικογενειακές σχέσεις· άλλες επαγγελματικού, ακαδημαϊκού, αθλητικού ή θρησκευτικού δεσμούς. Και υπάρχουν πολλοί άλλοι τύποι.

Βέβαια, εξακολουθούν και υπάρχουν ακόμη λιγότερες φιλίες απ' ό,τι υπήρχαν «έντοπικτα» τη δεκαετία του 1920, όταν είχαν «ταυτοποιηθεί» περισσότερα από 6.000!³ Όμως ο αριθμός των επιμέρους ειδών φιλίας εξακολουθεί να είναι αρκετά μεγάλος για να υποδηλώσει ότι τις σκεπτόμαστε με λάθος τρόπο. Αντιμέτωποι με αυτή την έκρηξη των ταξινομήσεων, ο κοινωνιολόγος Φρεντ Παλ συμπραίνει: «Παρά την πολύ μεγάλη βιβλιογραφία από εξελικτικούς και κοινωνικούς ψυχολόγους [...] μοιάζει, ευτυχώς, ότι η φιλία διαφεύγει της κατανοήσεώς τους. [...] Η φιλία, ίσως περισσότερο από κάθε άλλη πτυχή της κοινωνικής μας ζωής, αντιστέκεται στις απόπειρες ταξινόμησης και κωδικοποίησης των κοινωνικών επισημώνων».⁴

Σύμφωνα με τον Παλ, τα είδη της φιλίας αναγκαία πολλαπλασιάζονται καθώς προσπαθούμε να την κατανοήσουμε μέσω των συμπεριφορών που γεννά. Αλλά, όπως είδαμε, στη ζωγραφική με εντυπωσιακό τρόπο, δεν υπάρχει σχεδόν τίποτα που οι φίλοι να μην μπορούν να κάνουν μαζί. Αυτό σημαίνει ότι η συμπεριφορά μας δεν είναι ποτέ, από μόνη της, αρκετή για να καθορίσει εάν αυτή πηγάει από φιλία ή όχι. Οποιαδήποτε προσπάθεια ορισμού της φιλίας μέσω της περιγραφής των δραστηριοτήτων που γεννά παραβλέπει το κυριότερο: αυτό που χαρακτηρίζει μια φιλία δεν είναι οι συγκεκριμένες ενέργειες και δραστηριότητες που εμπλέκονται οι φίλοι, αλλά τα κίνητρα με τα οποία τις εκτελούν ως μέρος της φιλίας τους.

Ο Αριστοτέλης κατανοούσε το κίνητρο ως την καρδιά της φιλίας και η προσέγγισή του βοηθά να επιβληθεί ένα είδος τάξης στην πληθώρα των συμπεριφορών οι οποίες χαρακτηρίζουν τη φιλία σε διαφορετικά πλαίσια. Αν και το σχήμα του ίσως δεν περιλαμβάνει τους «έφιδους» του Τιμ Λοτ –όπως λέμε: «Αυτός είναι, ε, φίλος»⁵–, ο Αριστοτέλης εντούτοις βρήκε σε όλα τα είδη της φιλίας μια αμοιβαία έγνοια διαφορετικών επιπέδων και εντάσεων και μια κοινή επιθυμία να μην ωφελεί κανείς μόνο τον εαυτό αλλά και τον φίλο επίσης. Ακριβώς έτσι, στον βαθμό που εκφράζει φιλία, κάθε σχέση την οποία έχω αναφέρει μέχρι εδώ συνοδεύεται από έναν βαθμό στοργής και καλής θέλησης.

Εντούτοις, όσο σημαντική και αν είναι για τη φιλία η προθυμία να βοηθήσεις, αυτό που διαχωρίζει τους φίλους μου από τον υπόλοιπο κόσμο δεν είναι ότι επιθυμώ να κάνω καλά πράγματα γι' αυτούς τα οποία δεν επιθυμώ να κάνω για άλλους: οι περισσότεροι από μας κάνουμε ένα σωρό καλά πράγματα για άλλων των ειδών τους ανθρώπους που δεν είναι φίλοι μας. Οι φιλοσοφικές θεωρήσεις της φιλίας συνήθως ξεκινούν με τον εξής συλλογισμό: «Αν ο Χ αγαπά τον Ψ, τότε ο Χ θέλει να ωφεληθεί και να είναι με τον Ψ». ⁶ Αρκετά αληθής μέχρις ενός σημείου – αλλά δεν προχωρά αρκετά: η επιθυμία να κάνουμε καλό στους φίλους μας είναι μέρος και αγαθό της φιλίας, αλλά με κανέναν τρόπο το χαρακτηριστικότερο στοιχείο της. ⁷

Για να προχωρήσουμε περαιτέρω, μπορούμε να επιχειρήσουμε ν' ακολουθήσουμε τον Αριστοτέλη και να ξεκινήσουμε λέγοντας ότι οι στενές φιλίες μας βασίζονται στην ἀρετή ή, το σύγχρονο και πιο αμφιλεγόμενο ανάλογο της, στον χαρακτήρα, ενώ οι λιγότερο έντονες, περισσότερο περιστασιακές και σχε-

τικά ανέμελες φιλίες βασίζονται είτε στο πρακτικό όφελος είτε στην απόλαυση. Για τον Αριστοτέλη, ωστόσο, η φιλία που βασίζεται στο όφελος ή στην απόλαυση είναι καθαρά εργαλειακή: όσοι εμπλέκονται σε μια τέτοιου είδους σχέση «δεν έλκονται ο ένας από τον άλλον παρά μόνο για το όφελος ή την απόλαυση»⁸ και αν η σχέση τους σταματήσει να παρέχει είτε απόλαυση είτε όφελος, τότε τερματίζεται αμέσως. Αυτό σημαίνει ότι οι στενές φιλίες μας, αυτές στις οποίες ελκόμαστε ο ένας από τον άλλον και όχι από αυτό που οι φίλοι μας συμβαίνει να μας προσφέρουν, πρέπει να διαφέρουν στο είδος από τις πιο χαλαρές φιλίες: «Στις καλύτερες φιλίες» γράφει ένας φιλόσοφος, «το κεντρικό γνώρισμα της φιλίας είναι απλώς ότι οι φίλοι αγαπούν και επιθυμούν ο ένας το καλό του άλλου ως καθαυτό σκοπούς, ενώ σε πιο χαλαρές φιλίες το κεντρικό γνώρισμα είναι το εργαλειακό όφελος ή το όφελος ως μέσου του ενός για τον άλλον». ⁹ Αυτή η διαφορά είναι κρίσιμη. Η αντίθεση μεταξύ του να αγαπούμε τους στενούς φίλους μας «ως καθαυτό σκοπούς» –γι' αυτό που είναι, «καθ'αυτούς»– και να τους αντιμετωπίζουμε ως μέσο για το όφελος ή τη διασκέδασή μας είναι ριζική: τις καθιστά τόσο διαφορετικά είδη μεταξύ τους που υπαινίσσεται ότι η τελευταία μετά δυσκολίας μπορεί να θεωρηθεί φιλία. ¹⁰

Έχουμε πει, και όπως θα επαναλάβουμε λεπτομερέστερα, αυτό που είναι ουσιώδες για τους φίλους είναι το κίνητρο της συμπεριφοράς τους – πώς κάνουν ό,τι κάνουν από φιλία, από αγάπη ο ένας για τον άλλον. Μπορώ να δώσω το ίδιο δώρο στον φίλο μου και σε κάποιον άλλον, αλλά μόνο το δώρο στον φίλο μου γεννιέται από αγάπη και επιθυμία να τον κάνει να αισθανθεί καλά και όχι από ευγένεια, κοινωνική σύμβαση, υποχρέωση, υπολογισμό ή ακόμη και καλή προαίρεση, η οποία

όμως παρά το εύρος της δεν είναι φιλία. Είναι επίσης ανέφικτο -ή αν είναι εφικτό, τότε παθολογικός- ν' αγαπάς κάποιον επειδή είναι πλούσιος. Σε αντίθεση με την αριστοτελική φιλία, η οποία εμφανίζεται σε τρία διακριτά είδη, η φιλία για την οποία γίνεται λόγος εδώ εμφανίζεται σε διαφορετικούς βαθμούς. Όπως κάθε είδος αγάπης κυμαίνεται από ήπια στοργή μέχρι θυελλώδεις πάθος και σε όδες τις περιπτώσεις περιλαμβάνει αυτό που, ελδειψει καλύτερου όρου, περιγράψουμε ως το ν' αγαπούμε τους φίλους μας «καθ'αυτούς». Το πρόβλημα είναι ότι δεν γνωρίζουμε ακόμη τι σημαίνει αυτό. Αυτό είναι που χρειάζεται να κατανοήσουμε.

Αυτό αποδεικνύεται εξαιρετικά δύσκολο. Προκειμένου να συλλάβω τη συνθετότητα της καίριας, πρέπει να ξεκινήσω παραδεχόμενος αυτό που είναι γεγονός: οι περισσότερο ενδιαφέρουσες σχέσεις μου με τους ανθρώπους είναι εργαλειώδεις για το διατυπώσω ωμά, χρησιμοποιώ τους άλλους ανθρώπους για τους δικούς μου σκοπούς - όπως ακριβώς κάνει ο καθένας. Γνωρίζω τι θέλω από αυτούς και το ενδιαφέρον μου σε αυτούς εξαντλείται στις ειδικές ποιότητες, οι οποίες τους επιτρέπουν να επιτελέσουν τη συγκεκριμένη λειτουργία τους. Ο Μοντέν το διατυπώνει με τον καλύτερο τρόπο:

Η θρησκεία του γιατρού ή του δικηγόρου μου δεν έχει καμία απολύτως σημασία [...] σπανίως με ενδιαφέρει αν ένας υπηρέτης είναι παρθένος· προσηπάθω να μάθω αν είναι εργατικός. Και δεν με τρομάζει τόσο ένας ιζογαδόρος αμαξίας όσο ένας άμυαλος ή ένας βαθυτοχάστος κουρέας από

έναν αδαή. [...] Για την οικειότητα του δείπνου αναζητώ πνεύμα και όχι φρόνηση· για το κρεβάτι, ομορφιά πάνω από την καλοσύνη· στη συζήτηση, ικανότητα ακόμη και δίχως ακεραιότητα.¹⁰

Αυτό που ο Μοντέν αποζητά από αυτές τις σχέσεις, λίγο έως καθόλου έχει να κάνει με το συγκεκριμένο πρόσωπο που το προσφέρει. Ο Μοντέν αποζητά αυτές τις ποιότητες -οφέλη και απολαύσεις με αριστοτελικούς όρους- καθ'αυτές. Έχει ελάχιστο ή καθόλου ενδιαφέρον για τους συγκεκριμένους ανθρώπους που τυχαίνει να τις ενοσρκώνουν: θα ήταν ικανοποιημένος με οποιοδήποτε υπηρέτη εξίσου εργατικό με τον δικό του και θα αντικαθιστούσε άμεσα τον κομμωτή του αν εμφανιζόταν κάποιος ικανότερος.

Παρομοίως κι εγώ. Όταν χρειάστηκε να κόψω τα μαλλιά μου, αναζήτησα έναν ικανό κομμωτή. Πέραν του να είναι ικανός και σχετικώς ευχάριστος, δεν μου έκανε καμία απολύτως διαφορά ποιος τύχαινε να είναι ο κομμωτής: οποιοσδήποτε το ίδιο καταρτισμένος κομμωτής θα μου έκανε εξίσου.¹¹ Όταν βρήκα τον Τομ, τον οποίο συναντήσαμε στο πρώτο κεφάλαιο, αυτό που είχε σημασία για μένα δεν ήταν ο Τομ ο κομμωτής ως πρόσωπο αλλά -με αριστοτελικούς όρους- ο Τομ ο κομμωτής ως κομμωτής. Οσοόσο αυτό δεν σημαίνει ότι το εργαλείο -κό μου ενδιαφέρον, το οποίο εστίαζε στο τι θα μπορούσε να κάνει ο Τομ για μένα, καθιστούσε, όπως ορισμένοι ίσως σκεφθούν, τη σχέση μας εκμεταλλευτική: δεν ήταν, τουλάχιστον για όσο αμφότεροι αποκομίζαμε κάτι (ιδανικά ίσως αξίας) απ' αυτήν. Όμως ήταν, αυτό που ο κοινωνιολόγος Γκέοργκ Ζίμελ πρώτος κατονόμασε, μια «απρόσωπη» σχέση:

Ο διανομέας, ο τοκογλύφος, ο εργάτης από τους οποίους εξαρτιόμαστε δεν λειτουργούν ως προσωπικότητες διότι εισέρχονται σε μια σχέση μόνο χάρη σε μια μοναδική δραστηριότητα όπως η παράδοση αγαθών, ο δανεισμός χρημάτων και επειδή οι άλλες τους ιδιότητες, οι οποίες θα τους έδιναν μια προσωπικότητα, απουσιάζουν.¹²

Σε μια απρόσωπη σχέση το μόνο που μετρά είναι το πόσο καλά γίνεται η δουλειά. Προφανώς προσπάθησα να συμπεριφερθώ στον Τομ με την ίδια ευγένεια με την οποία, ιδεατά, θα φερόμουν σε όσο το δυνατόν περισσότερους ανθρώπους. Αλλά ακριβώς επειδή δεν έχει σημασία για μένα το ποιοι είναι αυτοί οι άνθρωποι – θα ήθελα να τους συμπεριφερθώ ευπρεπώς όποιοι και αν είναι –, το να συμπεριφερθώ στον Τομ κατ' αυτόν τον τρόπο δεν σημαίνει, πέρα από έναν ελάχιστο βαθμό, ότι του συμπεριφέρομαι ως πρόσωπο: του συμπεριφερόμουν όπως θα (ήθελα να) συμπεριφερόμουν σε κάθε ανθρώπινο ον.

Όσοι ορισμένες διαπροσωπικές σχέσεις μπορούν σταδιακά να εξελιχθούν σε κάτι άλλο και έτσι σταδιακά άρχισαν να με απασχολούν πτυχές της ζωής του Τομ που δεν συνδέονταν άμεσα με τον επαγγελματικό του ρόλο και να με ενδιαφέρει αυτό που ονομάζουμε η «προσωπική» του ζωή.¹³ Αυτή, όπως αποκαλύπτει η ίδια η λέξη, μετέτρεψε τη σχέση μας σε κάτι περισσότερο από απρόσωπη – και γι' αυτόν τον λόγο δεν ήταν πλέον ούτε καθαρώς εργαλειακή.

Προτού η σχέση μας πάρει αυτή τη στροφή και για όσο παρέμεινε απρόσωπη και καθαρά εργαλειακή, ήξερα πώς ακριβώς ν' απαντήσω αν με ρωτούσες για ποιο λόγο μου άρεσε ο Τομ: θα έλεγα κάτι σαν «Μου άρεσει το πώς μου κόβει τα μαλλιά» ή

για να ξεκαθαρίσω τα πράγματα εντελώς: «Δεν μου άρεσει ο Τομ καθαυτόν (αν και βεβαίως ούτε τον αντισπαθώ). Μου άρεσει απλώς ο τρόπος που μου κόβει τα μαλλιά». Όσο τα συναισθήματα μου δεν αφορούσαν πρωτίτως τον κομμωτή καθαυτόν, αλλά μια συγκεκριμένη ιδιότητα την οποία μοιραζόταν με άλλους, μπορούσα να πω ακριβώς για ποιο λόγο η σχέση μας είχε σημασία για μένα. Είχε σημασία επειδή ήταν ένας καλός κομμωτής – καλός στο να κόβει τα μαλλιά μου. Αλλά μόλις η σχέση μας εξελίχθηκε σε κάτι βαθύτερο και δεν με απασχολούσε πλέον απλώς το πόσο καλά κόβει τα μαλλιά μου, μπορούσα ν' απαντήσω στην ερώτησή μόνο λέγοντας: «Μου άρεσει το πώς κόβει τα μαλλιά μου και επίσης μου άρεσει αυτό».

Όμως το δεύτερο μέρος της απάντησής μου δεν συνιστά απάντησή. Με ρωτήσατε γιατί μου άρεσει ο Τομ και απάντησα ότι... μου άρεσει, πράγμα που αμέσως προξένησε το ερώτημα: «Και γιατί σου άρεσει;» Εδώ έγκκεται το πιο ενδιαφέρον σημείο: Αν και αρχικά δεν είχα κανένα πρόβλημα με την ερώτησή σας, μόλις η σχέση μου με τον Τομ έγινε προσωπική, δεν γνώριζα πλέον πώς να απαντήσω σ' αυτήν. Μόλις άρχισε να μου άρεσει ο ίδιος ο Τομ και όχι απλώς αυτό που μπορούσε να κάνει για μένα, δεν μπορούσα πλέον να εξηγήσω ακριβώς για ποιο λόγο μου άρεσε. Σίγουρα δεν είναι επειδή απλώς μου άρεσει ο τρόπος που μου κόβει τα μαλλιά – αλλά τότε τι άλλο είναι; Είναι αλήθεια πως θα μπορούσα να σας πω ότι μου άρεσει επειδή είναι ευγενικός, διασκεδαστικός ή ενδιαφέρων, όμως αυτές οι απόπειρες εξήγησης έχουν περιορισμένο εύρος. Είναι απογοητευτικά ασαφείς, εξηγώντας λιγότερα από όσα ίσως νομίζουμε. Για παράδειγμα, θα άφηναν τον Τομ αν εμφανιζόταν ένας ευγενικότερος ή ένας διασκεδαστικότερος κομμωτής; Θα

τον αντικαθιστούσα ακόμη και αν εμφανιζόταν ένας καλύτερος κορμωτής; Και γιατί δεν τον προτιμάει εσείς έναντι του δικού σας κορμωτή αν τον βρίσκετε, όπως εγώ, πιο πνευματώδη από τον δικό σας;

Όσο και αν προσπαθούμε, οι καλύτερες προσπάθειές μας να εξηγήσουμε γιατί μας αρέσει κάποιος είναι πάντοτε διφορούμενες, ασαφείς και τελικά μη ικανοποιητικές – τετριμμένες και ατελείς, πάντα αφήνοντας έξω όσα υπομιαζόμεντα έντονα ότι είναι οι βασικότεροι λόγοι για τα συναισθήματά μας. Όταν πρόκειται για τους φίλους μου –και μόλις αρχίσει να μου αρέσει, ο κορμωτής είναι φίλος μου, οσοδήποτε χαλαρός-, μου είναι αδύνατο να πω (διότι, όπως θα δούμε, είναι αδύνατο για μένα να γνωρίζω) για ποιο λόγο ακριβώς μου αρέσει ή στην περίπτωση των στενών φίλων γιατί τους αγαπώ. Αυτό που μου αρέσει σε αυτούς δεν μπορεί να διαχωριστεί από το άτομο και, γι' αυτόν τον λόγο, καθιστά τις φιλίες μου εντελώς διαφορετικές από τις απρόσωπες σχέσεις μου. Ειδικότερα, αυτό σημαίνει ότι δεν μπορώ ν' αντικαταστήσω τον έναν φίλο με έναν άλλο, όπως μπορώ ν' αντικαθιστώ εκείνους με τους οποίους έχω απρόσωπες σχέσεις: κανείς πλην του φίλου μου δεν μπορεί να παίξει τον ρόλο του στον βίο μου. Όταν η σχέση μου με τον κορμωτή έγινε προσωπική, ακόμη και αν δεν έγινε ποτέ πολύ οικεία, η αφοσίωσή μου σε εκείνον δεν εξαρτιόταν αποκλειστικά από το ταλέντο του. Και παρά το ότι μπορεί να εκτιμώ την ευφυΐα μιας άλλης φίλης, δεν θα την εγκαταλείψω όταν εμφανιστεί κάποια πολύ ευφυέστερη. Δεν είναι απλά η ευφυΐα γενικώς και αορίστως που έχει εδώ σημασία για μένα: αυτό που μετράει, αχρήστως όπως λέμε, είναι η δική της ευφυΐα, η συγκεκριμένη της ευφυΐα ή ο τρόπος με τον οποίο η ευφυΐα της

εκφράζεται. Η φίλη μου, όπως λέμε εξίσου άχρηστη, μετράει για μένα όχι απλά για τα χαρακτηριστικά της, αλλά γι' αυτή καθαυτήν.

Απομένουμε με το ερώτημα, ποια είναι η διαφορά μεταξύ των χαρακτηριστικών της φίλης μου και της φίλης μου καθαυτήν; Στην τελική όλα τα χαρακτηριστικά είναι δικά της και καμιάς άλλης· δεν αγαπώ την ίδια όταν την αγαπώ για τα χαρακτηριστικά της;

Τίως η απάντηση είναι ότι το ν' αγαπάς τους φίλους δεν είναι το να θέλγεται από ένα ή περισσότερο χαρακτηριστικά τους αλλά από το καθένα – να τους αγαπάς για όλα όσα είναι. Όμως πολλά από τα χαρακτηριστικά των φίλων μας είναι εντελώς άσχετα με τη σχέση μας και, δεύτερον, υποψιάζομαι ότι οι περισσότεροι από μας έχουμε φίλους τους οποίους αγαπούμε όχι χάρη αλλά παρά τα ελαττώματά τα οποία, όπως όλοι στον κόσμο, αναπόφευκτα έχουν. Εδώ, ξανά η Τζορτζ Έλιοτ:

Ανάμεσα στους φίλους μας ο ένας ή ο άλλος έχει περισσότερο αυτοπεποίθηση και περιφρόνηση των οποίων το διακεκριμένο μυαλό είναι λίγο κλιδωμένο από τη συνήθεια· ο οποίος είναι λίγο τοιμημένος εδώ και φουσκωμένος εκεί με εγγενείς προκαταλήψεις· ή των οποίων οι καλύτερες ενέργειες είναι πιθανό να κυλήσουν στο λάθος κανάλι υπό την επίδραση παροδικών παρακλήσεων.¹⁴

Ούτε κατέχουν οι φίλοι μας, όπως πίστευε ο Αριστοτέλης, μια ουσιώδη φύση αποτελούμενη από ορισμένα μόνο από τα χαρακτηριστικά τους τα οποία καθορίζουν ποιοι πραγματικά είναι – τον εαυτό τους.

Όσο αν ούτε ένα ειδικό σύνολο χαρακτηριστικών ούτε όλα συνολικά δεν συνιστούν αυτό που είμαστε, τότε τι το συνοία; Τι είναι ο «εαυτός» που τόσο οικεία νιώθουμε ότι είμαστε; Σκεφθείτε, για παράδειγμα, μια φίλη που δεν μετράει για σας, όχι επειδή βρήκατε πράγματα σ' αυτήν που δεν σας αρέσουν ούτε επειδή τσακωθήκατε, αλλά επειδή, όπως συνηθισμένα συμβαίνει, χάσατε το ενδιαφέρον σας η μια για την άλλη με το πέρασμα των χρόνων. Σκεφθείτε επίσης τα χαρακτηριστικά τα οποία σας είχαν τραβήξει εξ αρχής σ' εκείνη. Ίσως εξακολουθεί να είναι το ίδιο ευφυής ή καλοσυνάτη όσο ήταν όταν ήσασταν κοντά η μια στην άλλη, αλλά τώρα είστε αδιάφορος προς αυτήν και ούτε η ευφυΐα της ούτε η καλοσύνη της μπορούν ν' αναζωπυρώσουν την αγάπη σας. Αλλά αν αυτά τα χαρακτηριστικά ήταν μέρος των λόγων για τους οποίους την αγαπήσατε και δεν άλλαξαν γιατί δεν μετράνε για;

Η αναλογιστείτε μια σκηνή από την τηλεοπτική σειρά *The L Word* στην οποία μια γυναίκα ρωτά την πρώην σύντροφό της γιατί δεν την αγαπά πια, για να λάβει την απάντηση: «Ναι, σε αγαπώ... Αγαπώ το ποια είσαι... Αγαπώ το πώς στέκεσαι στον κόσμο, αγαπώ το ταλέντο σου, αγαπώ το πάθος σου, αγαπώ την οργή σου. Όμως εσύ κι εγώ είμαστε τόσο θεμελιωδώς διαφορετικές...».¹⁵ Ακόμη και αν είναι απολύτως αληθής, μια τέτοια απόκριση δεν αποτελεί παρηγοριά. Ανεξάρτητα από τα λεγόμενα, είναι ένας τρόπος για να πεις «αλλά δεν αγαπώ εσένα». Γι' αυτόν τον λόγο είναι απολύτως (και ίσως ακόμη περισσότερο) σωστό να μην πεις: «Αγαπώ το ποια είσαι» αλλά «Αγαπώ αυτό που είσαι». Και εδώ υπάρχει κάτι πολύ παράξενο: «Αγαπώ το ταλέντο σου» είναι εδώ ένας τρόπος για να πεις εδώ «Δεν σ' αγαπώ»· εντούτοις, νωρίτερα στη σχέση θα ήταν απο-

λύτως εύλογο, αν και επιφανειακό, να πεις αντ' αυτού «Σε αγαπώ». Πώς η αγάπη για το ταλέντο είναι αδιάφορη για την αγάπη προς τον φίλο; Είναι πειρασμός να πούμε ότι δεν είναι τα χαρακτηριστικά του φίλου μας τα οποία εμπνέουν την αγάπη μας, αλλά ότι η αγάπη μας καθιστά τα χαρακτηριστικά αυτά θελκτικά.

Όσο αυτό το συμπέρασμα δεν είναι ακριβώς σωστό: η σχέση μεταξύ της αγάπης για τους φίλους μας και των χαρακτηριστικών τους είναι πιο σύνθετη. Ήταν, αν και ενδεχομένως να εγκατέλειπα μια απρόσωπη σχέση αν οι ανάγκες μου ικανοποιούνταν από κάποιον άλλον καλύτερα, δεν θα εγκατέλειπα έναν φίλο επειδή εμφανίζεται κάποιος που θα διέθετε περισσότερο από εκείνο που εκτιμώ. Όμως πρέπει να είμαστε προσεκτικοί εδώ: αυτό δεν είναι αληθές μόνο για τους κοντινούς μου φίλους, αλλά επίσης, σε διαφορετική έκταση ανάλογα με την περίπτωση, για τις πιο χαλαρές φιλίες. Για όσο μου αρέσει ο Τομ και όχι απλώς αυτό που παίρνω από αυτόν, η φιλία μας δεν είναι καθαρά εργαλειακή ή απρόσωπη: δεν είναι τόσο ισχυρή ή παθιασμένη όσο οι στενές μου σχέσεις, αλλά περιλαμβάνει γνήσια στοργή για τον Τομ και όχι απλώς μια εκτίμηση των ικανοτήτων του. Με άλλα λόγια, δεν είναι ότι οι χαλαρές φιλίες μας είναι εργαλειακές, ενώ οι στενές μας δεν είναι: καμία φιλία δεν είναι καθαρά εργαλειακή, αλλά επίσης καμία φιλία δεν είναι εντελώς μη εργαλειακή. Οι καλύτεροι φίλοι «αγαπούν και επιθυμούν ο ένας το καλό του άλλου για τον άλλον καθαυτόν». Αλλά μπορούν επίσης να χρησιμοποιήσουν ο ένας τον άλλον αν παρομοιαστεί ανάγκη: «χειρότεροι» φίλοι μπορεί να το κάνουν συχνότερα, όμως κι εκείνοι, αναγκαιώς «αγαπούν και επιθυμούν ο ένας το καλό του άλλου για

τον άλλον καθ'αυτὸν». ¹⁶ Και ὅταν οἱ εργαλειακὲς πιυχὲς τῆς φιλίας ἔρθουν στο προοκλήνιο, ἀκόμη και οἱ στενότεροι φίλοι καθίστανται ἀντικαταστάσιμοι: ἀν χρειάζεσαι μια εγχείρησι και ο φίλος σου εἶναι ἀξιοπρεπὴς χειρουργός, ἀλλὰ εἶναι δια-θέσιμος ο καλύτερος εἰδικός στον κόσμο, θα κάνετε κατὰ να ζητούσατε ἀπὸ τον φίλο σας να βοηθήσει σπιν εγχείρησι ἀντί να πιν κάνει ο ἴδιος. Η εργαλειακότητα δεν διαχωρίζει το ἕνα εἶδος φιλίας ἀπὸ το ἄλλο· διαχωρίζει τῆ φιλία συνοδικὰ ἀπὸ ἕνα ευρὺ φάσμα ἄλλων σχέσεων. Αγαπούμε ὅλους τους φίλους μας, ὄχι ἀπλῶς τους στενότερους «καθ'αυτούς» και ὄχι ἀπλῶς για τα εἰδικὰ πράγματα τα οποία μπορούν να κάνουν για μας.

Η «εργαλειακὴ φιλία» – εἴτε βασίζεται στο ὄφελος, σπιν οδύνη εἴτε σε οὐδὴποτε ἄλλο – εἶναι μια εγγενὴς ἀντίφρασι. ¹⁷

Ὅταν η σχέση μας εἶναι πρωτίτως εργαλειακὴ, γωρρίζω ἐκ τῶν προτέρων τῆ ακριβῶς θέλω ἀπὸ σένα, και οποιοσδήποτε μπορεί να μου το παρέχει μου κάνει. Σε μια εργαλειακὴ σχέση τίποτε δεν ἀλλάζει σ' ἐμένα ἀν κάποιος ἄλλος ἀναλάβει τον ρόλο σου σπιν ζωὴ μου: οἱ ἐπιθυμίες οἱ οποίες εἶχα ἐξακολουθοῦν να ικανοποιούνται ἐξίσου ἢ καλύτερα. Ὅταν ὅμως η σχέση μας δεν εἶναι εργαλειακὴ, ὅταν ἐμπεριέχει ἀγάπη, τότε σπιν πραγματικότητα δεν γωρρίζω τῆ εἶναι αὐτό που θέλω ἀπὸ σένα και δεν εἶναι σαφές σε ποια χαρακτηριστικὰ σου οφείλονται η ἀγάπη μου. Ὅταν ἕνας νέος φίλος εισέρχεται σπιν ζωὴ μου, εισέρχεται ἐπίσης μια ἀληθινὰ νέα σχέση, η οποία δίνει και στους δυο μας κάτι το οποίο δεν μπορούμε να το βρούμε πουθενὰ ἀλλοῦ. Ὅταν γινόμεστε φίλοι, ἀλλάζουμε ἀμφότεροι, ὅπως μας θυμίζει η Βίβλος: «Ο σίδηρος ἀκονίζει τον σίδηρο· και ο ἀνθρώπος πιν ὄψη του φίλου του». ¹⁸ Μπορεῖ να ἔχω πιν ἴδια σχέση με πολλούς κομμωτές, ἀλλὰ οὔτε ο Τομ οὔτε ἐγὼ μπο-

ρούμε να ἔχουμε τῆ φιλία μας με οποιοδήποτε ἄλλον. Οὔτε μπορούν οποιοδήποτε ἄλλοι ἀνθρώποι να ἔχουν μια φιλία σαν τῆ δική μας: σε ἀντίθεση με ἕναν συγκεκριμένο ρόλο, τον οποίο μπορούν ν' αναλάβουν πολλοὶ ἄλλοι ἀνθρώποι, οἱ ρόλοι τῶν φίλων μας σπιν ζωὲς μας εἶναι ἀδιαχώριστοι ἀπὸ το ποιοι εἶναι. Κανείς ἄλλος, χωρὶς να ἔχει σημασία πόσα χαρακτηριστικὰ μοιράζεσαι μαζί του, δεν εἶναι δυνατόν να ἔχει τῆ δική σου θέσι σπιν ζωὴ μου, ἀκόμη και ἀν η θέσι σου εἶναι τόσο μικρὴ ὅσο χαλαρὴ εἶναι η φιλία μας.

«Μια θέσι»: εἶναι ακριβῶς αὐτό που ο Ετιέν ντε Λα Μποεσί σπιν ἐπιθανάτια κλίση του ζήτησε ἀπὸ τον Μοντέν να του δώσει το 1563: «Ἀδελφὲ μου, ἀδελφὲ μου, μου ἀρνεῖσαι μια θέσι»; ¹⁹ Ο Μοντέν δεν κατὰλαβε: ἴσως σκέφτηκε ὅτι ο φίλος του παραληρεῖ: εἶπε στον Λα Μποεσί ὅτι «ἀνέπνεε ἀκόμη, εἶχε ἕνα σῶμα και ὡς εκ τούτου εἶχε τῆ θέσι του». ²⁰ Ἀλλὰ αὐτό δεν ἦταν ἐκεῖνο που ζητούσε ο Λα Μποεσί: «“Ἀλήθεια, ἀλήθεια” μου ἀπάντησε τότε “ἔχω μία, ἀλλὰ δεν εἶναι αὐτὴ που χρειάζομαι· και ἀφοῦ ὅλα αὐτὰ ἐπιθωθούν και γίνουν, δεν θα μείνει τίποτε ἀπὸ μένα”». Ο Μοντέν, χάνοντάς τα, το μόνο που μπορούσε να κάνει ἦταν να διαβεβαιώσει τον φίλο του ὅτι ο Θεός θα του ἔδινε μια καλύτερη θέσι σύντομα. Χρειάστηκε σχεδὸν μια δεκαετία ὡστε ν' ἀρχίσει να κατανοεῖ πιν ἐκκλήσι του Λα Μποεσί: μια ἐκκλήσι για μια θέσι στον βίο του Μοντέν, να παραμείνει η φιλία τους ζωντανὴ μετὰ τον θάνατό του, συνεχίζοντας να παίζει ἕναν διαρκὴ ρόλο σ' αὐτό που θα γινόταν ο Μοντέν.

Στα Δοκίμια ο Μοντέν μας λέει ὅτι το Βιβλίο εἶναι «συνυφασμένο με τον συγγραφέα, ἀσχολεῖται με τον εαυτό μου, εἶναι

ένα αναπόσπαστο κομμάτι του βίου μου»: ²¹ «Εγώ ο ίδιος είμαι το θέμα του βιβλίου μου». ²² Αν ο καλύτερος και εγγύτερος φίλος του έπρεπε να έχει μια θέση στον βίο του, αυτή θα έπρεπε ν' αντανακλάται στη θέση του εντός των ιδίων των *Δοκιμίων*. Όμως πού ακριβώς βρισκόταν η θέση του Λα Μποεσί στον βίο του Μοντέν; Και πώς θα μπορούσαν τα *Δοκίμια* να την απηχίσουν; Χρειάστηκε αρκετές προσπάθειες και άλλη μία δεκαετία μέχρι να βρει τη σωστή απάντηση.

Τα *Δοκίμια* αντιπροσωπεύουν το είδος της επικοινωνίας που ο Μοντέν ενδεχομένως είχε με τον Λα Μποεσί, διασκεδάζοντάς τον με το είδος των ιστοριών, περιστατικών και σκέψεων που θα μοιραζόταν κανείς με τους στενούς του φίλους – ιστορίες, συναισθήματα και σκέψεις που εκτείνονται από τα πιο τετριμμένα και πληκτικά μέχρι τα πιο σοβαρά και βαθυστόχαστα και τα οποία στην πορεία αποκαλύπτουν την προσωπικότητα του συγγραφέα. Αλλά ο Λα Μποεσί ήταν νεκρός· κάθε αναγνώστης των *Δοκιμίων* αναλαμβάνει τον ρόλο του φίλου στον οποίο ο Μοντέν αυτοαποκαλύπτεται. ²³ Και προκειμένου να κοινωνήσει στον αναγνώστη την κεντρική θέση την οποία κατείχε ο Λα Μποεσί στον βίο του, ο Μοντέν τοποθέτησε το δοκίμιό του για τη φιλία, όπου πρωταγωνιστεί ο Λα Μποεσί, στο κέντρο του πρώτου τόμου των *Δοκιμίων*. Εφόσον ο πρώτος τόμος ήταν και ο μοναδικός τόμος που σχεδίαζε εκείνη την εποχή να γράψει, το δοκίμιο θα ήταν το επίκεντρο ολόκληρου του έργου και τα *Δοκίμια* θα περιστρέφονταν γύρω του. ²⁴ Επιπλέον, ο Μοντέν συμπεριέλαβε επίσης στο δοκίμιο την πολιτική πραγματεία του Λα Μποεσί *Περί εθελοδοουλίας*. Με τον τόσο χαρακτηριστικό, χιουμοριστικά σεμνό τρόπο, ο Μοντέν παρομοίασε τον εαυτό του με έναν ζωγράφο ο οποίος επιλέγει

πάντοτε το καλύτερο σημείο – το μέσο του τοίχου – για τον πίνακά του γεμίζοντας τους κενούς χώρους γύρω από αυτό με διαφορετικά είδη «γκροτέσκου». Έτσι τα δικά του *Δοκίμια* – «γκροτέσκα και τερατώδη σώματα, αποτελούμενα από διαφορετικά μέλη δίχως καθορισμένο σχήμα, δίχως τάξη, σειρά ή αναλογία παρά μόνο τυχαία» ²⁵ – θα σχημάτιζαν το υπόβαθρο μπροστά από το οποίο το βιβλίο του Λα Μποεσί, όπως ακριβώς το κεντρικό έργο ενός ζωγράφου, θα επέτρεπε στους αναγνώστες του Μοντέν να δουν οι ίδιοι την εξαιρετική ποιότητα του πνεύματός και της προσωπικότητάς του φίλου του.

Όσο ο Μοντέν κατέστρωνε τα παραπάνω σχέδια, εκδόθηκε ένα μέρος της πραγματείας του Λα Μποεσί και χρησιμοποιήθηκε από τους προτεσιτάντες στους θρησκευτικούς πολέμους της Γαλλίας. ²⁶ Αντισυχνώντας μην προκαλέσει το καθολικό κατεστημένο και πρόθυμος να βρει κοινό έδαφος μεταξύ των αντιμαχόμενων παρατάξεων, ο Μοντέν άλλαξε πορεία. Έχοντας ανακινώσει στην αρχή του δοκιμίου ότι θα συμπεριλάβανε το βιβλίο, ανακοινώνει στο τέλος του ότι τελικά ένωσε ότι θα ήταν καλύτερα να το αφήσει εκτός. ²⁷ Έτσι, αν και άφησε το δικό του κείμενο αναλλοίωτο, διατηρώντας την εναρκτήρια προτροπή να «ακούσουμε για ένα διάστημα αυτό το αγόρι των δεκάξι χρόνων», ²⁸ το αφαίρεσε, και στο τέλος του δοκιμίου δεν μας έδωσε το κείμενο του Λα Μποεσί αλλά μόνο μια εξήγηση της απουσίας του.

Αν και ο Μοντέν επισημώς εξήγησε την ανατροπή της πρόθεσής από την επιθυμία του να μην πυροδοτήσει πολιτικές εντάσεις, είχε επίσης επιπλέον λόγους. Αν είχε συμπεριλάβει το *Περί εθελοδοουλίας* στα *Δοκίμια* θα είχε επιπρέπει στους αναγνώστες του να διαβάσουν οι ίδιοι και να γνωρίσουν τον συγγραφέα του μέσω

αυτού. Ωστόσο πολλοί από τους αναγνώστες πιθανώς να μην ήταν τόσο ενθουσιασμένοι με το βιβλίο του Λα Μπозοί όσο υπήρξε ο Μοντέν παρά τις ριές επιφυλάξεις του· σε αυτή την περίπτωση η απόπειρά του να εκφράσει τα συναισθήματά του για τον φίλο του θα αποτύγχανε. Γι' αυτόν τον λόγο λοιπόν η δημοσίευση της πραγματείας θα υπολόγισε τον ύστατο σκοπό του Μοντέν, ο οποίος ήταν να εξηγήσει την αγάπη του και να δώσει περιεχόμενο στον θρήνο του καθώς, όταν πέθανε ο Λα Μπозοί, «είχα ήδη τόσο διαμορφωθεί και συντηθεί να είμαι ένας δεύτερος εαυτός οπουδήποτε, ώστε να έχω μείνει τώρα μισός».²⁹

Το κείμενο του βιβλίου του Λα Μπозοί θα αντιπροσώπευε την προοπτική του Μοντέν να εξηγήσει τα συναισθήματά του για τον φίλο του. Θα ήταν σαν να έλεγε στην πραγματικότητα: «Διαβάστε αυτό το έργο: Γι' αυτό τον αγαπούσα αυτόν όσο τον αγαπούσα». Η κύρια θέση του *Περί εθελοδοουλίας* είναι ότι μόνο η εθελούσια υποταγή των εξουσιαζομένων δίνει στους εξουσιαστές τη δύναμη να πράττουν όπως επιθυμούν και ότι οι εξουσιαζόμενοι μπορούν ν' αποσύρουν τη συναίνεσή τους όταν οι κυρίαρχοί τους γίνουν τυραννικοί. Το δοκίμιο έφτασε να κατέχει σημαντικό θέση στην παράδοση της πολιτικής ανυπακοής, αλλά εκείνη την εποχή ο Μοντέν μοιάζει να είχε συνειδητοποιήσει ότι, παρά τις αρετές που το χαρακτηρίζαν, δεν μπορούσε να υπηρετήσει τον σκοπό του. Θα ήταν αποδύτως πιθανό, ίσως αρκετά πιθανό, ότι ακόμη και αν η πραγματεία άρρεσε στους αναγνώστες, ν' αναρωτηθούν: «Γι' αυτό τον αγαπούσε; Δόγω ενός καλού βιβλίου;». Πώς είναι δυνατός αυτό να είναι αρκετό προκειμένου να δικαιολογήσει τους υπερβολικούς ιοχυρισμούς του Μοντέν για τις αρετές του φίλου του και το βάθος της αγάπης του ενός για τον άλλον;

Δεν ήταν δυνατόν. Εντούτοις, ο Μοντέν δεν εγκατέλειψε αμέσως την προοπτική να μεταδώσει μέσω των γραπτών του φίλου του πώς ήταν ο Λα Μπозοί και τι ήταν εκείνο που τον τράβηξε τόσο σφοδρά σ' εκείνον. Και έτσι «σε αντίλλαγμα για τη σοβαρή του εργασία» το επόμενο δοκίμιο του προσέφερε μια συλλογή από σονέτα του Λα Μπозοί «πιο χαρούμενα και πιο ζωντανά» από την πραγματεία.³⁰ Τα ποιήματα εμφανίστηκαν και στις δύο εκδόσεις των *Δοκιμίων*, οι οποίες κυκλοφόρησαν όσο ο Μοντέν βρισκόταν ακόμη εν ζωή.³¹ Αλλά τα αφάιρεσε στο Χειρόγραφο του Μπορντό, ένα αντίγραφο του δεύτερου τόμου βαριά υπομνηματισμένο από τον ίδιο, στο οποίο βασίζονται όλες οι μεταγενέστερες εκδόσεις των *Δοκιμίων*. Ωστόσο τα σονέτα, όσο καλά και αν ήταν, δεν θα τα πήγαιναν καλύτερα από την πραγματεία: «Τον αγαπούσε τόσο επειδή ήταν ένας αξιοπρεπής ποιητής;»³²

Ο Μοντέν δεν θα επιχειρούσε ποτέ ξανά να εξηγήσει τις αρετές του Λα Μπозοί παραπέμποντας στα έργα του. Στην πραγματικότητα ο Μοντέν ήταν ο πρώτος φιλόσοφος που συνειδητοποίησε μια αλήθεια αποδύτως κεντρική στον έρωτα και τη φιλία: ότι κάθε απόπειρα εξήγησης του γιατί αγαπούμε συγκεκριμένους ανθρώπους, αναφέροντας τις αρετές τους, τα επιτεύγματά τους ή οτιδήποτε άλλο σχετικό με αυτούς, είναι καταδικασμένο στην αποτυχία. Και ιδού γιατί.

Το μεγαλύτερο μέρος του κλασικού δοκιμίου του Μοντέν για τη φιλία περιγράφει μια πλήθώρα προσωπικών σχέσεων – η σχέση του κυρίου και του υπηρέτη, ο δεσμός μεταξύ του πατέρα και των γιών, οι δεσμοί μεταξύ αδελφών και ερασιτών, συζύγων και παιδρασσιτών (συζυγιώντας την στο πλαίσιο της φιλίας, ο Μοντέν δείχνει ότι εξακολουθεί να είναι κοντά στον

Αριστοτέλη, αλλά καταδικάζοντας την απομακρύνεται από αυτόν). Ο Μοντέν ισχυρίστηκε ότι καμία από αυτές τις σχέσεις δεν μπορεί να συγκριθεί με την καταπληκτική φιλία του με τον Λα Μπозοσί: «μια φιλία που οδήγησε στην πλήρη σύντηξη των Βουλήσεών μας». ³³ Βαθμιαία συνειδητοποίησε επίσης ότι η συνθετικότητα της φιλίας τους – η «πεμπουσία» της με τα δικά του λόγια – δεν θα μπορούσε ποτέ να εξηγηθεί από μια λίστα διακριτών «λόγων»:

Δεν είναι ένας ειδικός λόγος, ούτε δύο, ούτε τρεις, ούτε χίλιοι: είναι δεν γνωρίζω ποια πεμπουσία όλου αυτού του μείγματος, το οποίο καταλαμβάνοντας εξ ολοκλήρου τη βούλησή μου, την οδήγησε στο να καιαδυθεί και να χαθεί στη δική του· η οποία έχοντας καταλάβει εξ ολοκλήρου τη βούλησή του την οδήγησε στο να καιαδυθεί και να χαθεί στη δική μου εξίσου πειρασμένη, ισότιμα αντίπαλη. ³⁴

Ακόμη και αν ο Μοντέν δεν μπορεί ποτέ να γνωρίσει ποια είναι αυτή η πεμπουσία, αφήνει ανοικτό το ενδεχόμενο ότι σ' ένα τέτοιο «μείγμα» μπορεί να οφείλεται η φιλία τους. Η τελευταία φράση η οποία προσδίδει ισότιμο ρόλο στον Λα Μπозοσί στη φιλία τους εμφανίζεται μόνο στο αντίγραφο του Μπορντό. Υποδηλώνει ότι η δυσκολία δεν είναι μόνο του ίδιου του Μοντέν, αλλά επίσης του Λα Μπозοσί (και, συνεπώς, επίσης μια δυσκολία για οποιονδήποτε έχει έναν στενό φίλο – και, θα προσέθετα, οποιονδήποτε έχει έναν φίλο). Στην πρώτη έκδοση τον συναντούμε να ομολογεί την ήττα: «Αν με πείσετε να σας πω γιατί τον αγαπάω, νιώθω ότι αυτό δεν μπορεί να εκφραστεί». ³⁵ Εδώ τον καιρυνώ να λέει ότι η αγάπη του δεν θα

μπορούσε να εκφραστεί με γενικούς όρους – «λόγους» –, εφόσον εξακολουθούσε να οκείπεται ότι τα σουέτα του Λα Μπозοσί ενδεχομένως θα δώσουν μια ακριβή εικόνα του φίλου του. Αλλά όταν στο Χειρόγραφο του Μπορντό αποκόπη τα σουέτα, εγκαταλείποντας και αυτή την προπαθεία επίσης, επεκτείνεται αυτή την αρχική φράση σε αυτό που έκτοτε θα γίνει μία από τις συγκινητικότερες φράσεις που έχουν γραφτεί ποτέ για τη φιλία: «Αν με πείσετε να σας πω γιατί τον αγαπούσα, νιώθω ότι αυτό δεν μπορεί να εκφραστεί παρά μόνο απαντώντας: Επειδή αυτός ήταν αυτός, επειδή εγώ ήμουν εγώ». ³⁶ Αυτή η καταπληκτική δήλωση σημαίνει πλήρη παραιτήση. Ο Μοντέν εδώ εγκαταλείπει την πιθανότητα να πετύχει ποτέ να πει κάτι γνήσιως αποκαλυπτικό για τη φιλία του με τον Λα Μπозοσί. Πράγμα που οδηγεί στο ερώτημα: Απέτυχε λοιπόν τελικώς ο Μοντέν να δώσει στον φίλο του μια «θέση» στα *Δοκίμια*;

Πιστεύω ότι η μόνη δυνατή απάντηση είναι: κάθε άλλο. Αντιθέτως, είναι ακριβώς χάρη στην αξία αυτής της διασημότητας μη εξήλησης που ο Μοντέν ιδιοφυώς ανακατευθύνει την προσοχή μας από τις επιμέρους διακριτές πτυχές τόσο του ίδιου όσο και του φίλου του στη μη αναγώγιμη εμπειρία των δύο τους μαζί. Στην πραγματικότητα λέει: «Κονιάξτε εμένα και εκείνον για την απάντησή στην ερώτησή σας».

Αλλά πώς μπορούμε να το κάνουμε αυτό; Πού μπορούμε να βρούμε δύο φίλους ώστε να τους κοιτάξουμε όπως μας κατευθύνει ο Μοντέν; Στην ουσία των δοκιμών του. «Τον εαυτό μου απεικονίζω» σε αυτό το βιβλίο, μας λέει ο Μοντέν, ³⁷ και αυτός ο εαυτός είναι αξεδιάρτα συνδεδεμένος με τη φιλία του με τον Λα Μπозοσί. Ο Μοντέν περιγράφει τον Λα Μπозοσί και τον εαυτό του ως «μία ψυχή σε δύο σώματα» και είναι αυτή

η μοναδική ψυχή που απεικονίζουν τα *Δοκίμια*. Τα *Δοκίμια* είναι η «θέση» την οποία εξασφάλισε για τον φίλο του, αν και -ή ακριβέστερα επειδή- άφησε το έργο του φίλου του.³⁸ Η θέση του Λα Μπιοσιό είναι η συνεισφορά του σε αυτό που ο Μοντέν τελικά έγινε -αυτό που τα *Δοκίμια* αποκαλύπτουν ότι είναι, αρετές, μειονεκτήματα, τα πάντα- και αυτή είναι μια συνεισφορά την οποία μπορούμε να προσδιορίσουμε μόνο περιγράφοντας τον ίδιο τον Μοντέν.

Όμως για να περιγράψουμε τον ίδιο τον Μοντέν, πρέπει να ερμηνεύσουμε τα *Δοκίμια*: αυτό σημαίνει ότι το ποιος είναι δεν βρίσκεται υπό τον πλήρη έλεγχο του Μοντέν, διότι εξαρτάται επίσης από τους αναγνώστες του και το πώς τον κατανοούν. Αυτό είναι πάντα ζητούμενο, εφόσον διαφορετικοί αναγνώστες αναγκαία έχουν διαφορετικές αντιδράσεις στο έργο του. Καμία ανάγνωση όμως δεν θα είναι σε θέση να διαχωρίσει τι οφείλεται στον Μοντέν και τι στον Λα Μπιοσιό, διότι τους δίνει ένας γόρδιος δεσμός: ένας δεσμός τόσο σύνθετος και μύχιος που μπορεί να λυθεί μόνο κόβοντάς τον και καταστρέφοντάς τον. Οι δυο τους έχουν συνδεθεί αξεδιάρυτα: «Στη φίλια για την οποία μιλώ, οι ψυχές μας ανακατεύονται και αναμειγνύονται μεταξύ τους τόσο ώστε να σβήνουν τη ραφή που τους ενώνει και να μην μπορεί να βρεθεί ξανά».³⁹ Αντιθέτως, τόσο η πραγματεία του Λα Μπιοσιό όσο και τα σονέτα του ήταν αποσιωπημένα μέρη των *Δοκιμίων*. Περιλαμβάνοντάς τα ως διακριτά αντικείμενα θα έδινε την εντύπωση ότι μπορούμε να κατανοήσουμε και να εκτιμήσουμε τις αρετές του Λα Μπιοσιό απλά διαβάζοντας αυτά τα δύο έργα. Θα υπαινίσσονταν ότι ο Λα Μπιοσιό είχε κάνει μια συνεισφορά στον βίο και τον χαρακτήρα του Μοντέν, η οποία θα μπορούσε ν' αφαιρεθεί και να περιγραφεί

ανεξάρτητα από το να περιγράψουμε τον ίδιο τον Μοντέν, σαν η «θέση» του Λα Μπιοσιό στη ζωή του Μοντέν όπως και στο έργο του να μπορούσε ν' αδειάσει και να αντικατασταθεί από κάποιον άλλον.

Ωστόσο ο Μοντέν γνώριζε ότι η συνεισφορά του Λα Μπιοσιό στη ζωή του ήταν μοναδική: κανείς άλλος δεν θα μπορούσε να έχει την ίδια θέση στη ζωή του και γι' αυτόν τον λόγο η σχέση τους θα μπορούσε να περιγραφεί μόνο με όρους που αφορούν και τους δυο τους και μόνον αυτούς. Ενδεχομένως τότε δεν καυχόταν όταν ισχυριζόταν ότι η φίλια τους «δεν έχει παράδειγμα παρά μόνο τον εαυτό της και μπορεί να συγκριθεί μόνο με τον εαυτό της».⁴⁰ [Διότι καμία φίλια -και όχι μόνο τα καλύτερα δείγματά της- δεν μπορούν στην πραγματικότητα να συγκριθούν με καμία άλλη: κάθε φίλια είναι ένας μοναδικός συνδυασμός δύο ψυχών που είναι αδύνατο ν' αντιγραφεί.]

Ως εκ τούτου ο Μοντέν μας λέει ότι δεν θα μπορούσε ποτέ να εξηγήσει την αγάπη του για τον Λα Μπιοσιό μέσω ενός καταλόγου των χαρακτηριστικών του, οσοδήποτε πολύπλοκου. Με αυτό κατά νου επανερχόμαστε στην ερώτησή μας: Τι σημαίνει για μένα να σ' αγαπάω για τον εαυτό σου;

Σκέφτηκα, ίσως απροσδόκητα, μια απάντηση σε αυτό το ερώτημα όταν διάβασα μια σύντομη, αλλά εξαιρετικά προκλητική ανάλυση για τη μεταφορά του φιλοσόφου Στάνλεϊ Καβέλ.⁴¹ Ο Καβέλ ήθελε να μάθει τι κάλυψε όταν προσπαθούμε να εξηγήσουμε τι σημαίνει μια μεταφορά. Η αφετηρία του ήταν ότι δεν προσπαθούμε να εξηγήσουμε μεταφορές με τον ίδιο τρόπο που προσπαθούμε να εξηγήσουμε κυριολεκτικές δηλώσεις.

Όταν μου ζητείται να εξηγήσω τι σημαίνει μια μεταφορά, γράφει, «[Θα προσπαθήσω] να διατυπώσω τη σκέψη με έναν άλλον τρόπο και ενδεχομένως θα σε παραπέμψω, ανάλογα με το ποιος είσαι, σε ένα εύρος παρόμοιων ή ταυτόσημων σκέψεων διατυπωμένων από άλλους». Όταν, για παράδειγμα, ο Αριστοτέλης γράφει: «Όσοι εύχονται καλά πράγματα σ' έναν φίλο για χάρη του ίδιου είναι περισσότερο απ' άλλους φίλοι του»,⁴² μπορούμε να διατυπώσουμε αυτή τη σκέψη με διαφορετικές λέξεις. Σε αυτή τη συγκεκριμένη περίπτωση, η σκέψη είναι ότι το κρισιμότερο χαρακτηριστικό της αληθινής φιλίας είναι η επιθυμία να δει κανείς καλά πράγματα να συμβαίνουν στον φίλο του ανεξάρτητα από την προσωπική του ευημερία. Μπορούμε να βρούμε την ίδια σκέψη, διατυπωμένη με διαφορετικό τρόπο, στον Κικέρωνα: οι αληθινοί φίλοι, μας λέει, αγαπούν ο ένας τον άλλον και «γ' αγαπής» δεν σημαίνει τίποτε άλλο παρά να φροντίζουν το πρόσωπο για το οποίο νιώθεις στοργή δίχως καμία ιδιαιτέρα ανάγκη και ανυποτέκτου βουλή. Ωστόσο οι μεταφορές δεν επιτρέπουν αυτό το είδος της εξήγησης: δεν μπορούμε ούτε να επαναδιατυπώσουμε διαφορετικά αυτή τη σκέψη ούτε να τη βρούμε διατυπωμένη με διαφορετικές λέξεις από κάποιον άλλον. Αντ' αυτού τις παραφράζουμε και η παράφραση μιας μεταφοράς έχει ένα πολύ ξεχωριστό γνώρισμα.

Για παράδειγμα, η παράφραση από τον Καβέλ της δήλωσης του Ρωμαίου η «Ιουλιέτα είναι ο ήλιος»: «ο Ρωμαίος εννοεί ότι η Ιουλιέτα είναι η ζεστασιά αυτού του κόσμου· ότι η μέρα του ξεκινά με εκείνη· ότι μόνο με τη φροντίδα της μπορεί ν' αναπτυχθεί. Και η δήλωσή του υποδηλώνει ότι η σελήνη, την οποία οι εραστές χρησιμοποιούν ως έμβλημα της αγάπης τους δεν είναι παρά η αντανάκλαση του φωτός της που ωχριά σε σύ-

γκρισπ μαζί της· και ούτε καθέξης».⁴³ Το πρώτο που πρέπει να προσεχθεί εδώ είναι ότι η παράφραση βρίθει η ίδια μεταφορών, καθεμία από τις οποίες ενδέχεται να απαιτεί, υπό ορισμένες συνθήκες, τη δική της παράφραση. Το δεύτερο είναι η αντίθεση μεταξύ μεταφορών και παρομοιώσεων. Αν ο Ρωμαίος είχε πει: «Η Ιουλιέτα είναι σαν τον ήλιο» αντί «η Ιουλιέτα είναι ο ήλιος», θα περιμέναμε να συνεχίσει λέγοντας, ή αφήνοντας το συγκεκριμένο να δείξει, με ποιους συγκεκριμένους τρόπους μοιάζουν οι δυο τους. Οι παρομοιώσεις είναι ανοιχτές, εντούτοις όταν διευρύνονται, είναι κλειστές: όταν ο Τσαρλς Ντάνα γράφει: «Ένα πλοίο είναι σαν το ρολόι μιας κυρίας, πάντα χηλίζει επιδιόρθωσης»,⁴⁴ γνωρίζουμε πλήρως τις λεπτομέρειες αυτού που προτίθεται να μεταδώσει: τα πλοία χηλίζουν διαρκώς προσοχής. Όμως οι μεταφορές δεν δημιουργούν την προσδοκία ότι θα εξηγηθούν ούτε εγκαθιδρύουν το νόημά τους άπαξ διαπαντός. Στέκουν μόνες και επαφίεται στο κοινό τους να βρουν ό,τι μπορούν σε αυτές· όπως γράφει ο Καβέλ, «Η υπερερμηνεία των μεταφορών, η οποία τόσο συχνά συνιστά αντικείμενο διαμαρτυρίας, αναμφίβολα ορθώς, είναι ένας κίνδυνος που οφείλουν ν' αναλάβουν για το υψηλό τους ενδιαφέρον».⁴⁵ Τρίτον, η πιθανότητα της υπερερμηνείας μας δείχνει επίσης ότι οι μεταφορές είναι ανοιχτές, αν και με έναν διακριτό –και για τους σκοπούς μας χρήσιμο– τρόπο. Το «και ούτε καθέξης» με το οποίο ο Καβέλ ολοκληρώνει την παράφραση «η Ιουλιέτα είναι ο ήλιος» αποτελεί αναγκαίο μέρος κάθε παράφρασης, σημαντικό και ανεξάλειπτο. Σηματοδοτεί ότι το έργο της παράφρασης ουδέποτε ολοκληρώνεται: «Καταγράφει ό,τι ο Γουίλιαμ Έμποσον ονομάζει “κυοφορία” των μεταφορών, την ανάδυση νοήματος εντός τους».

Σε αντίθεση με μια παρομοίωση, μία μεταφορά στέκει από μόνη της· αν και κάθε απόπειρα παράφρασης της είναι καταδικασμένη να παραμείνει ανολοκακλήρωτη. Αυτό το «και ούτω καθεξής» αποκαλύπτει ότι έχω επίγνωση της ατέλειάς της· και τανού όπι αν αφιέρωνα περισσότερο χρόνο στη μεταφορά, θα κατέληγα να δω πράγματα που δεν μπορώ τώρα να φανταστώ. Αν και θα καταβάδω αυτή την προσπάθεια μόνο για μεταφορές οι οποίες έχουν σημασία για μένα –και αυτές αναπόφευκτα θα είναι διαφορετικές από τις μεταφορές που θα είναι σημαντικές για σένα–, κάθε μεταφορά περιέχει σε διαφορετικό βαθμό αυτή τη δυναμικότητα. Μία μεταφορά η οποία μπορεί να παραφραστεί χωρίς σημασιολογικό υπόλοιπο, μία μεταφορά της οποίας το μήνυμα μπορούμε να εκφράσουμε πλήρως με διαφορετικές λέξεις, ανήκει σ' ένα λεξικό· έχει καταστεί πια κλισέ ή έχει μετατραπεί σε μία από εκείνες τις αναρίθμητες εκφράσεις τις οποίες χρησιμοποιούμε δίχως δεύτερη σκέψη και ονομάζουμε «νεκρές μεταφορές», η οποία με τη σειρά της είναι μια νεκρή μεταφορά όπως ακριβώς το «μπράτσο της πολυθρόνας» ή η «όψη του ρολογιού» και η πληθώρα των άλλων εκφράσεων τις οποίες περιγράφει.

Σε αντίθεση με μια νεκρή μεταφορά, μια ζωντανή μεταφορά είναι ανεξάντλητη. Και εφόσον το πλήρες νόημά της πάντοτε υπερβαίνει την κατανόσή μου, παραμένει γεγονός ότι δεν μπορώ ποτέ να γνωρίζω τι είναι εκείνο, που μου λέει, με τη σειρά του, ότι δεν μπορώ να χρησιμοποιήσω καμία από τις λέξεις τις οποίες γνωρίζω ώστε «να το πω αλλιώς» – να πω με αυτές τις διαφορετικές λέξεις, τι σημαίνει η μεταφορά. Καμία άλλη λέξη δεν μπορεί να επηρεάσει αυτό που κάνει μια ζωντανή μεταφορά: μία μεταφορά είναι αναπτικαίαότατη. Όπως επί-

σης, μπορούμε να προσθέσουμε, και κάθε έργο τέχνης το οποίο είναι σημαντικό για μας: υπάρχει πάντα κάτι περισσότερο που μπορούμε να βρούμε σε αυτό.

Έτσι επίσης και με τους φίλους. Αν η σχέση μας είναι εργαλειακή, τότε γνωρίζω η προσδοκώ από σένα ανεξάρτητα από το ποιος συμβαίνει να είσαι. Μπορώ να κρίνω πόσο καλά εκτιλνήνεις τον σκοπό μου και μπορώ να σε αντικαταστήσω με κάποιον άλλον, ο οποίος θα είναι εξίσου καλός ή και καλύτερος. Όπως ακριβώς εκείνο που έχει σημασία στην κυριολεκτική συζήτηση είναι το νόημα που μεταφέρουν οι λέξεις και όχι οι λέξεις καθαυτές, έτσι και στις εργαλειακές σχέσεις αυτό που έχει σημασία είναι ο σκοπός τον οποίο αυτές εξυπηρετούν και όχι το πρόσωπο: είναι αυτό που κάνεις, όχι αυτός που πραγματικά είσαι, που κάνει τη διαφορά σ' εμένα: είσαι τρόπος τινά ανταλλάξιμος. Αντιθέτως, αν είμαστε φίλοι, το ποιος είσαι πραγματικά, κάνει τεράστια διαφορά: όπως μια ζωντανή μεταφορά, είσαι αναπτικαίαότατος. Και εδώ έγκκεται μία ακόμη παραλληλία με τη μεταφορά: Μπορούν οι φίλοι μας να είναι αναπτικαίαότατοι όπως οι μεταφορές, επειδή δεν γνωρίζουμε ποτέ πλήρως ποιος είναι ο ρόλος τους στη ζωή μας; Μπορούν οι φίλοι μας να είναι, όπως είναι οι μεταφορές, ανεξάντλητοι;

Αφήστε με να εξηγήσω αυτή την ιδέα μέσω μιας ιστορίας. Πριν από πολλά χρόνια, ένας πολύ καλός φίλος (θα τον ονομάσω Θωμά, εφόσον αυτό είναι το όνομά του) με είχε επισκεφθεί στο σπίτι μου στο Πρίνστον. Ένα βροχερό και κρύο πρωινό του Νοέμβρη καθώς ετοιμαζόμουν να πάω με το αυτοκίνητο τον δεκάχρονο γιο μου στο σχολείο, ο Θωμάς αποφάσισε να έρθει παρά και επειδή βιαζόμασταν και δεν επρόκειτο να βγει από το αυτοκίνητο, απλώς φόρεσε το αδιάβροχό του πάνω από

πς πιζάμες του και μπιέ μεσα. Η κίνηση στο προαύλιο του οχο-
 λείου λόγω της βροχής ήταν χειρότερη απ' ό,τι συνήθως και
 ήμασταν μέρος μιας τεράστιας, αργής ουράς αυτοκινήτων που
 περιμέναν τη σειρά τους. Όταν επηέδους ήρθε η δική μας, καθώς
 έβγαينا από το αυτοκίνητο για να μην αφήσω να περιμένουν
 πολύ όσοι βρίσκονταν πίσω μου, είδα ότι με είχε πιάσει λάστιχο.
 Όπως στεκόμουν δίπλα στο αυτοκίνητο, κρυώνοντας και τρομο-
 κρατημένος, διότι δεν είχα καμία απολύτως ιδέα πώς να το αλ-
 λάξω, ο Θωμάς – με οκούρες μπιέ πιζάμες, γκρι αδιάβροχο και
 ξυπόλυτος – βγήκε από το αυτοκίνητο και ανέλαβε. Η αλλαγή του
 λάστιχου αποδείχτηκε δύσκολη υπόθεση και κάθε λίγα λεπτά
 έπρεπε να σταματά και να κάνει στην άκρη έτσι ώστε να προ-
 σπερνούν μερικά από τα αυτοκίνητα που βρίσκονταν πίσω μας.

Συγκεντρώθηκε ένα πλήθος: κυρίως τα παιδιά κοιτάζαν
 αποβροδωμένα· ορισμένοι ενήλικες προσφέρθηκαν να βοη-
 θήσουν, αν και δεν υπήρχε κάτι το οποίο μπορούσαν να κά-
 νουν· άλλοι απλώς χάζευαν ή αστειεύονταν (μια συνάδελφός
 μου στο πανεπιστήμιο μου είπε πόσο της άρεσε το ντύσιμo του
 Θωμά). Ο Θωμάς δεν αντιλήφθηκε τίποτε από τα παραπάνω.
 Άλλαξε το λάστιχο, με οδήγησε σ' ένα συνεργείο, συζήτησε την
 κατάσταση με έναν μηχανικό – φορώντας ακόμη τις πιζάμες
 του, το αδιάβροχο και ξυπόλυτος – και γύρισε στο σπίτι έτοιμος
 να εργαστεί ενώ εγώ κατέρρευσα άχρηστος σωρός.

Αν με ρωτούσατε ποτέ γιατί είναι φίλος μου ο Θωμάς, αυτή
 η ιστορία σίγουρα θα ήταν από τα πράγματα που θα σας έλεγα.
 Θα σας μιλούσα επίσης για το ταξέτο του ν' αντιμετωπίζει
 πρακτικά ζητήματα και για την αφοσίωσή του όπως εκφράστη-
 κε εκείνο το πρωί. Ωστόσο αυτό θα παρέβλεπε την ουσία την
 οποία θα προσπαθούσα να μεταφέρω εστιάζοντας περαιτέρω

στο ότι, αν και περιβαλλόταν από πλήθος καλοντυμένων αν-
 θρώπων οι οποίοι πήγαιναν στην εργασία ή στη λέσχη τους,
 το παράλογο ντύσιμό του δεν τον απασχόλησε στιγμή. Θα σας
 έλεγα ότι το πρακτικό του πνεύμα συνυπάρχει με μια συγκινη-
 τική, αυθόρμητη αφηρημάδα η οποία, όπως και οτιδήποτε
 ανέφερα γι' αυτόν, ταιριάζει απόλυτα στον χαρακτήρα του. Και
 ούτω καθεξής.

Ακόμη και αυτό όμως θα αποτύγχανε: θα αποτύγχανε να
 μεταφέρει ότι κανείς άλλος δεν θα μπορούσε να κάνει ό,τι
 έκανε ο Θωμάς εκείνο το πρωί. Και αν απαντούσατε ότι το ν'
 αλλάζει κανείς λάστιχο φορώντας σαχή αμφίεση δεν είναι
 κάτι τόσο σπάνιο ή κάτι το οποίο μόνο ένας φίλος θα έκανε,
 θα σας έλεγα, δίχως να βοηθώ καθόλου, ότι αυτό που είχε
 σημασία για μένα δεν ήταν απλώς αυτό που έκανε ο Θωμάς,
 αλλά το ποιος είναι, το οποίο καμία λίστα των χαρακτηριστικών
 του, οσοδήποτε μακριά και αν ήταν, ουδέποτε θα μπορούσε να
 συλλάβει. Δεν είναι ότι δεν αγαπά τον φίλο μου για την πρα-
 κτικότητα του: υπάρχει κάτι σωστό – αλλά όχι εντελώς σωστό – σε
 αυτόν τον τρόπο έκφρασης. Διότι υπάρχει πληθώρα πρακτικών
 ανθρώπων στον κόσμο των οποίων η πρακτικότητα με αφήνει
 λίγο έως πολύ αδιάφορο. Γιατί λοιπόν μου προσφέρει λόγο
 ώστε ν' αγαπήσω αυτό το συγκεκριμένο άτομο;

Τώρα η απάντηση να μη βρίσκεται μόνο στα χαρακτηριστικά
 του φίλου μου, αλλά στη σχέση μεταξύ αυτών και των δικών
 μου χαρακτηριστικών. Ίσως η απάντηση να μη βρίσκεται μόνο
 στην πρακτική αποτελεσματικότητα του Θωμά, αλλά στο γεγονός
 ότι αυτός είναι πρακτικός κι εγώ όχι. Σε αυτή τη συμπληρωμα-
 τική αντίθεση μεταξύ μας μπορεί να οφείλεται η έλξη του ενός
 για τον άλλον: «Τα ετερόνυμα έλκονται», όπως έλεγαν συνήθως

ορισμένοι αρχαίοι και πολλοί από μας εξακολουθούν να λένε.

Όμως τα προβλήματα αυτής της θεώρησης είναι προφανή: Γιατί ο πρακτικός φίλος μου να μην προσπαθήσει ν' αποφυγήει εμένα, τους μηδέδδες και τις απογοητεύσεις που πηγάζουν από τις ανάγκες και τις αδυναμίες μου αντί να με συμπαθεί εξαιτίας αυτών όπως ισχυρίζεται ότι κάνει; Αντιθέτως μπορεί να ελκόμεστε ο ένας από τον άλλον όχι λόγω των διαφορών μας αλλά λόγω των ομοιοτήτων μας – όπως ότι αμφότεροι έχουμε παρόμοιες ακαδημαϊκές κλίσεις και ενδιαφέροντα; «Όμοιος όμοιάει πεδάζει» όπως θα έλεγαν ορισμένοι άλλοι αρχαίοι. Ωστόσο πώς θα μπορούσε αυτό να εξηγήσει το γεγονός ότι ένας από τους κύριους λόγους της φιλίας μου με τους παλιούς συμμαθητές μου από το οικοτροφείο στην Ελλάδα είναι ότι κανείς τους δεν είναι ακαδημαϊκός και ότι η σχέση μας μου επιτρέπει ν' αφήσω αυτό το κομμάτι του εαυτού μου προσωρινώς στην άκρη; Μοιάζει σαφές ότι ούτε οι ομοιότητες ούτε οι διαφορές τις οποίες στην τελική μοιραζόμαστε με όλους στον κόσμο μπορούν να εξηγήσουν γιατί αγαπούμε ο ένας τον άλλον.⁴⁶

Μια ιστορία, όπως αυτή του Θωμά ν' αλλάζει λάστιχο, μπορεί να είναι πιο διαφωτιστική από οποιαδήποτε λίστα με χαρακτηριστικά επειδή είναι πολύ λιγότερο αφηρημένη, αλλά από την άλλη καμία αφήγηση δεν σέκεται από μόνη της. Για να σας δείξω πώς ό,τι έγινε εκείνο το πρωί πήγαξε από τη φιλία μου με τον Θωμά ενδυναμώνοντάς την παράλληλα, θα έπρεπε ακόμη να σας αφηγηθώ και άλλες ιστορίες προκειμένου να παρουσιάσω ορισμένες πτυχές της προσωπικότητας του Θωμά και για να δείξω πώς ό,τι συνέβη εκείνο το συγκεκριμένο πρωινό ριζώνει στη μακρά μας ιστορία. Αλλά οποιαδήποτε λεπτομέρεια και υφή προσθέσει αυτός ο συνδυασμός ιστοριών

στην ακατέργαστη εικόνα της αρχικής αφήγησης, δεν θα είναι ποτέ αρκετές για να εξηγήσουν –είτε σ' εσάς είτε σ' εμένα– για ποιο λόγο ο Θωμάς κι εγώ είμαστε φίλοι. Όσο ενδελεχείς και αν είναι αυτές οι ιστορίες, θα περιγράψουν πάντοτε κάτι γενικό ή γενικευτικό, κάτι για το οποίο δεν είναι ικανός μόνο ο Θωμάς, αλλά και πολλοί άλλοι επίσης. Αναπόφευκτα, αυτές οι ιστορίες θα χάσουν ακριβώς εκείνο που ξεχωρίζει τον φίλο μου από αυτούς τους άλλους ανθρώπους, γιατί θέλωμαι από αυτόν αντί να θέλωμαι από αυτούς. Αυτό που έχει σημασία, όπως παρατήρησε ορθά ο Μοντέν, «δεν είναι μία ή δύο ή τρεις ή χίλιες ιδιαιτερότητες: είναι αυτό που γνωρίζω εγώ για όλο αυτό το μείγμα»,⁴⁷ το οποίο ίσως το εξηγεί, αν ένα τέτοιο μείγμα μπορούσε ποτέ να εξηγηθεί – αλλά δεν εξηγείται.

Ερασιτέες και φίλοι οι οποίοι εκτιμούν την ανεπάρκεια τέτοιων εξηγήσεων μπορούν να στραφούν στη λυρική ποίηση χρησιμοποιώντας την για να μεταοχηματίσουν τις ιστορίες και τις ατελείς λίστες γνωρισμάτων οσοδήποτε κοινοτοπία και αν έχουν καταστεί οι στίχοι που επικαλούμαστε: «Να σε συγκρίνω με καλοκαιρινή μέρα; / Είσαι ομορφότερη και πιπότερη».⁴⁸ Μεταοχηματισμός είναι ακριβώς το σημείο: χρησιμοποιώντας την ποίηση, εγκαταλείψουμε το πεδίο του πραγματικού και για μια ακόμη φορά εισερχόμαστε στο πεδίο της μεταφοράς. Τι σημαίνει ότι είναι ομορφότερη και πιπότερη από μια καλοκαιρινή μέρα; Το σονέτο μας απαντά συνεχίζοντας: Σημαίνει να παραμένει ακλόνητη σε «ισχυρούς ανέμους» σαν «τα μαγιάκια μπουμπούκια της πασχαλιάς»: σημαίνει να μην έχει «νοίκια» που «λύνει σύντομα». Αλλά αυτές είναι επίσης μεταφορές, και η καθενιά τους πρέπει με τη σειρά της να παραφραστεί και να εξηγηθεί και κάθε παράφραση και εξήγηση θα καταλήγει σε

ένα ακόμη «και ούτω καθεξής», το οποίο σημαδοδοεί το αναπόφευκτο χάσμα μεταξύ όσων μπορούμε να πούμε τόσο για τη γλώσσα όσο και για τους ανθρώπους τους οποίους αγαπούμε και την πλήρη έκταση των συναισθημάτων μας. Ακόμη και οι απλοί στίχοι ενός τραγουδιού του Μπρόντγουεϊ – «Όποτε ζορίζομαι / Είμαι εδώ / Όποτε γίνεται χαμός / SOS»⁴⁹ – αν τους χρησιμοποιούσα προκειμένου να εκφράσω τα συναισθηματά μου για σένα, θα αποκάλυπταν αυτό το χάσμα τη στιγμή που θα προσπαθούσα να εξηγήσω τι ακριβώς σημαίνουν. Η λυρική ποίηση είναι χρήσιμη για να μιλά κανείς για τον έρωτα και τη φιλία, διότι αναγνωρίζει ότι είναι μάταιο να ελπίζει κανείς ότι θα εξηγήσει πλήρως αυτά τα φαινόμενα.

Η λυρική ποίηση και η μεταφορά μας φέρνουν στο πεδίο της αισθητικής και μπαίνουν στον πειρασμό να πω ότι υπάρχει όντως κάτι αισθητικό στην εκτίμηση από μέρους μου της πράξης του Θωμά στο προαύλιο του σχολείου (σίγουρα δεν ήταν ηθικό). Αισθητικό, μερικώς, διότι αυτό που την κατέστησε τόσο συγκινητική ήταν ότι αν και αποκάλυψε κάτι καινούριο γι' αυτόν, αυτό ταίριαζε τόσο καλά με όσα ήδη γνώριζα γι' αυτόν. Αυτό που έκανε ο Θωμάς, *έβγαξε νόημα*: μόλις συνέβη, το μόνο που μπορούσα να πω ήταν: «Μα φυσικά!». Ήταν ταυτόχρονα κάτι νέο και ταιριαστό, τον έκανε συγχρόνως πιο σύνθετο και πιο συνεκτικό: *εξέφραζε* το σπλ του. Αισθητικό επίσης επειδή ό,τι και αν πω δεν εγγυάται ότι θα βλέπατε επίσης αυτό που είδα εγώ στη συμπεριφορά του: παρά τις προσπάθειές μου θα μπορούσατε κάλλιστα – και χωρίς αναγκασία να λαθεύετε – να βρείτε το συμβάν γελοίο, ακόμη και αν ήσασταν εκεί εκείνο το πρωινό. Ο Θωρό το εξέφρασε με τον καλύτερο τρόπο: «Γνωρίζεις για ένα πρόσωπο που σε ενδιαφέρει βαθιά, περισσότερο

απ' όσο μπορούν να σου πουν. Ένα βλέμμα, μια χειρονομία, μια πράξη τα οποία για άλλους τους άλλους είναι ασημάδια, σου λένε περισσότερο από όσα μπορούν να σου πουν οι λέξεις».⁵⁰

Ο Ιμάνουελ Καντ είπε κάτι πολύ παρόμοιο αναφορικά προς τη σχέση μας με όμορφα αντικείμενα. Δεν μπορούμε ποτέ να πούμε τα πάντα γι' αυτά – υπάρχει πάντα κάτι περισσότερο να επιωθεί απ' όσα μπορούμε να εκφράσουμε ανά πάσα στιγμή.⁵¹ Και τίποτε απ' όσα μπορώ να σας πω για κάτι του οποίου η ομορφιά με συγκινεί, κανένας λόγος που μπορώ να προσφέρω για τους λόγους για τους οποίους το θαυμάζω δεν είναι ποτέ αρκετός για να εξασφαλίσω ότι θα συγκινηθείτε και εσείς όταν εκθεθείτε σε αυτό. Δεν υπάρχει, υποστηρίζει ο Καντ,

κανένας κανόνας βάσει του οποίου κάποιος θα υποχρεωνόταν ν' αναγνωρίσει κάτι ως όμορφο. Αν ένα ρούχο, ένα σπύτι, ένα λουλούδι είναι όμορφο: κανείς δεν επιτρέπει στον εαυτό του να πεισθεί στη βάση ορισμένων λόγων ή θεμελιωδών αρχών. Όλοι θέλουν να το δουν με τα ίδια τους τα μάτια.⁵²

Αντίστοιχα, τίποτε από όσα μπορώ να σας πω για τη συμπεριφορά του Θωμά στο προαύλιο του σχολείου δεν μπορεί να εξασφαλίσει ότι θα δείτε αυτό που είδα εγώ σ' αυτήν: «Έπρεπε να ήσουν εκεί» όπως λέμε σε αυτές τις περιπτώσεις. Αλλά ακόμη και αν ήσασταν, το μόνο που θα μπορούσατε να είχατε δει ήταν ένας τρελός να προκαλεί μπουλιάρισμα.

Ακριβώς όπως δεν μπορούμε να εξηγήσουμε πλήρως γιατί κάτι είναι όμορφο, έτσι δεν μπορούμε να εξηγήσουμε με έναν τρόπο που να καταστήσει τους λόγους της έλξης μας προφανείς

σε έναν άλλον –ακόμη και στον εαυτό μας– γιατί είμαστε φίλοι με κάποιον. Οι προσιπάθειές μας αφήνουν πάντοτε κάτι εκτός. Και είναι εκείνο που μένει πάντα εκτός το οποίο προσιπαθούμε να εκφράσουμε όταν λέμε ότι δεν είναι κάτι που αγαπάμε στους φίλους μας, αλλά ότι τους αγαπούμε καθαυτούς. Ωστόσο ο εαυτός τον οποίο αγαπούμε βρίσκεται πάντοτε ένα βήμα επέκεινα όσων μπορούμε να εκφράσουμε. Έτσι ώστε να βρισκόμαστε αντιμέτωποι με μια επιλογή μετάξυ του να πούμε κάτι που μοιάζει επηρεωτικό, αλλά δεν είναι αρκετά εξηγητικό («αφοσιωμένος, πρακτικός, αφηρημένος και ούτω καθεξής») και του να πούμε κάτι άλλο που μοιάζει με εξήγησι, αλλά δεν είναι καθόλου επηρεωτικό («το άτομο, στη μοναδικότητα και την ακεραιότητα της ατομικότητάς του»⁵³).

Αν και καμία ζωντανή μεταφορά δεν είναι δυνατόν να παραφραστεί πλήρως, μας αρκεί ν' αφήσουμε τις περισσότερες εξ αυτών ανολοκλήρωτες, στρεφόμενοι σε άλλα πράγματα. Όμως μερικές μεταφορές δεν μας αφήνουν και γινόμαστε εθελούσιοι αιχμάλωτοί τους. Αυτές –και είναι διαφορετικές για τον καθέναν από μας– μας συγκινούν με μια υπόσχεση ότι εκείνο που δεν έχουμε ακόμη δει σ' αυτές θα αξίζει με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, ότι αξίζει να βρούμε τι είναι. Και έτσι μένουμε μαζί τους. Αυτές –και τα έργα τέχνης στα οποία τις συναντούμε– γίνονται κομμάτια της ζωής μας: τις αγαπούμε.

Αυτό ισχύει επίσης για τους φίλους μας. Μερικοί άνθρωποι έχουν σημασία για μένα διότι μου προσφέρουν πράγματα τα οποία ήδη γνωρίζω ότι επιθυμώ, και το ενδιαφέρον μου γι' αυτούς, πέρα από έναν ελάχιστο αναγκαίο σεβασμό, περιορίζε-

ται στο τι μπορούν να κάνουν για μένα. Αν και γνωρίζω ότι έχουν τις δικές τους ζωές, τους δικούς τους έρωτες και τα δικά τους όνειρα, αυτό δεν συνιστά επαρκή λόγο για μένα προκειμένου να επιθυμώ να τους γνωρίσω καλύτερα και να ενδιαφερωθώ για τις ζωές, τους έρωτες και τα όνειρά τους, τις λύπες και τις απογοητεύσεις τους. Είμαι ικανοποιημένος ν' αφήσω το πράγμα εκεί. Είναι μέσα για τους σκοπούς μου, και το ενδιαφέρον μου γι' αυτούς, όπως είδαμε, τελειώνει με τη χρησιμότητά τους.

Ωστόσο άλλοι άνθρωποι έχουν σημασία για μένα όχι απλώς ως μέσο, αλλά και ως αυτοσκοπός. Λαμβάνω σοβαρά υπόψη μου τις επιθυμίες τους από μόνες τους, ενίοτε πολύ σοβαρά, ενίοτε πιο σοβαρά και από τις δικές μου. Είμαι διατεθειμένος ν' αλλάξω τις επιθυμίες μου και ν' αφήσω τις ζωές, τους έρωτες και τα όνειρά τους, τις λύπες και τις απογοητεύσεις τους να με αγγίζουν και μερικές φορές να γίνουν δικές μου έτσι ώστε να είμαι διατεθειμένος, ακόμη και πρόθυμος, ν' αλλάξω τον εαυτό μου ως αποτέλεσμα της γνωριμίας μας. Αυτοί είναι οι άνθρωποι οι οποίοι –ανεξάρτητα από το πόσο κοντινή ή μακρινή είναι η σχέση μας– έχουν μια θέση στη ζωή μου, την οποία κανείς άλλος δεν μπορεί να καταλάβει και τους αγαπώ όλους. Για παράδειγμα, δεν είναι ότι μου αρέσει ο Τομ απλώς για το πνεύμα του, ενώ αγαπώ τον Θωμά καθαυτόν. Τα συναισθημάτά μου δεν κατευθύνονται λιγότερο στον Τομ απ' ό,τι στον Θωμά. Η διαφορά μεταξύ αγάπης και συμπάθειας ή έλξης είναι, όπως οι διαφορές μεταξύ των διαφορετικών φιλιών, μόνο ζητήματα διαβάθμισης: η αγάπη είναι η βαθύτερη και τα πάντα περιλαμβάνουσα έκφραση της συμπάθειας.

Καμία στιγμή δεν μετασχηματίζεται η στιγμή μου από τα χαρακτηριστικά του φίλου μου στον «εαυτό» του φίλου μου: αυτός

βρίσκεται στη θέση του εξαρχής, ακόμη και στην πιο χαλαρή φιλία. Αν νοιάζομαι για τον κορμωτή μου ή για τον Τομ και όχι απλώς για την κόρμωσή μου ή την κατάσταση του σπιτιού μου, εκείνο που έχει σημασία και στις δύο περιπτώσεις για μένα είναι κάτι περισσότερο από την «αποδιδόμενη», δηλαδή την επαγγελματική ή την εργαλειακή, σχέση. Αυτό το «κάτι παραπάνω», το οποίο κάθε απόπειρα περιγραφής των συναισθημάτων μου για τον φίλο μου πάντα αφήνει εκτός, είναι εκείνο που σε κάθε περίπτωση λογίζεται ως ο «εαυτός» τους. Περιέχει μια δέσμευση προς το μέλλον, υπό την έννοια ότι υπάρχουν περισσότερα για ν' ανακαλυφθούν εδώ, και μια υπόσχεση ότι αυτό που δεν γνωρίζω ακόμη αξίζει να το μάθω.⁵⁴ Έτσι εκείνο που λογίζεται ως ο «εαυτός» των φίλων μας ποικίλλει ανάλογα με τη φύση, την ένταση και την πολυπλοκότητα των σχέσεών μας. Το ενδιαφέρον μου για τον Τομ (όπως και το δικό του ενδιαφέρον για μένα) εκτείνεται σε ορισμένες περιοχές πέρα από εκείνες που καλύπτει η επαγγελματική μας σχέση και μένουμε σιωπηλοί ως προς τις αναρίθμητες πτυχές των βίων μας που είναι ουσιώδεις για τη σχέση μου με τον Τομ, όπως πολλές άλλες πτυχές του βίου του Τομ, για τις οποίες δεν γνωρίζω τίποτε, είναι ουσιώδεις για τις δικές του στενές του φιλίες.

Όσοσο ορισμένα αντικείμενα παραμένουν αθέατα ακόμη και από τους στενότερους φίλους μας. Ο Καντ δεν ήταν ολόκληρα παράλογος όταν, σε μία από τις σκοτεινές διαθέσεις των τελευταίων χρόνων της ζωής του, προειδοποιούσε ότι υφίσταται πάντα η ανάγκη για επιφύλαξη,

όχι τόσο για το δικό μας καλό όσο για το καλό του άλλου·
διότι ο καθένας έχει τις αδυναμίες του και αυτές θα πρέπει

να κρατηθούν κρυφές ακόμη και από τους φίλους μας, έτσι ώστε η ανθρωπότητα να μην προσβληθεί από αυτό. Ακόμη και στον καλύτερο φίλο μας [...] δεν πρέπει ν' αποκαλύψουμε τον εαυτό μας όπως είμαστε φυσικά και γνωρίζουμε ότι είμαστε: διότι αυτό θα ήταν μια δυσάρεστη υπόθεση.⁵⁵

Υπάρχουν πολλά πράγματα τα οποία θα μπορούσα ν' αποκαλύψω σ' έναν γιατρό, σ' έναν ψυχίατρο ή, αν ήμουν θρησκευόμενος, σ' έναν ιερέα, τα οποία θα αποσιωπούσα από τους φίλους μου. Όσοσο αφήνοντας στην άκρη τέτοιου είδους προφάσεις, σχεδόν δεν υπάρχουν όρια στις πτυχές του εαυτού μας που εισέρχονται στις φιλίες μας. Οι εργαλειακές σχέσεις μας είναι καθαρά οριοθετημένες: το ενδιαφέρον μας στον καθένα εστιάζει στην ικανοποίηση μιας ρητής ανάγκης ή επιθυμίας. Αλλά το ενδιαφέρον μας για τους φίλους μας εκτείνεται πέρα από τις όποιες συγκεκριμένες προδοκίες ενδεχομένως έχουμε για τη σχέση μας.

Η φιλία, όπως κάθε είδος αγάπης, απαιτεί πολύ περισσότερα από την εκτίμηση των όσων γνωρίζουμε ήδη ότι είναι οι φίλοι μας. Είναι επίσης, όπως αναφέρθηκε ήδη, μια δέσμευση για το μέλλον. Λέγοντας «Είμαι φίλος μου» ή, γενικότερα, «Σε αγαπώ», δεν εκφράζω απλώς το πώς νιώθω την παρουσία σιγής. Είναι επίσης, και κυρίως, μια υπόσχεση ότι τα συναισθήματά μου θα κρατήσουν πέρα από την παρούσα στιγμή, και μια έκφραση της αίσθησής μου ότι η θέση του ενός στη ζωή του άλλου θα κατασπίσει τη ζωή για αμφότερους με κάποιον τρόπο καλύτερη απ' ό,τι θα ήταν διαφορετικά. Η φιλία μας δεν αντανακλά μόνο εκείνο που ήδη μας θέλγει στον άλλον (σκεφτείτε πόσο λίγα γνωρίζουμε για ορισμένους ανθρώπους όταν δεσμευόμαστε με αυτόν

τον τρόπο), αλλά επίσης την αίσθηση ότι άλλα πράγματα πάνω μας, πράγματα τα οποία δεν γνωρίζουμε προς το παρόν –ακόμη και πράγματα που θα αναδυθούν μόνο χάρη στη φιλία μας– θα μας φανούν θελκτικά καθώς γνωρίζουμε ο ένας τον άλλον καλύτερα: «Η αγάπη δεν είναι σκοπός, αλλά μια διαδικασία μέσω της οποίας ένα πρόσωπο επιχειρεί να γνωρίσει ένα άλλο».⁵⁶

Είδαμε νωρίτερα ότι οι φίλοι δεν αποτελούν πρωταρχικό μέσο ο ένας για τον άλλον αλλά αυτοσκοπό. Αυτό σημαίνει ότι όταν γίνομαι φίλος σου δεν θεωρώ τις επιθυμίες μου δεδομένες. Υποτάσσω τον εαυτό μου σ' εσένα και είμαι διατεθειμένος να επιθυμώ νέα πράγματα, ν' αποκτώ νέες επιθυμίες, ίσως ακόμη και να υιοθετήσω νέες αξίες ως αποτέλεσμα της σχέσης μας. Δεν μπορώ να γνωρίζω εκ των προτέρων ποιες θα είναι αυτές, ιδίως εφόσον εσύ επίσης πρόκειται ν' αλλάξεις μέσω της φιλίας μας με τρόπους που κανείς από τους δυο μας δεν μπορεί να προβλέψει. Η φιλία μας υποσχεται –και εξακολουθεί να υποσχεται, όσο διαρκεί– ένα καλύτερο μέλλον· όμως το μόνο που μπορώ να γνωρίζω γι' αυτό το μέλλον είναι ότι δεν μπορώ να το προσεγγίσω με κανέναν άλλον παρά μόνο μαζί σου.⁵⁷ Το να γίνω φίλος με κάποιον άλλον, το να θέλω να επιθυμώ νέα πράγματα εξαιτίας των («συγκεκριμένων») αναγκών και επιθυμιών του φίλου θα οδηγούσε σ' ένα διαφορετικό μέλλον: θα με μετέφερε σ' ένα διαφορετικό πρόσωπο. Η υποσχέση που δίνει η φιλία μπορεί να είναι δυνατή, αλλά όσο δυνατή και αν είναι, η εκπλήρωσή της δεν είναι ποτέ εγγυημένη: όσο έτοιμος και αν είμαι να επιθυμώ νέα πράγματα και ν' αποκτώ νέες επιθυμίες εξαιτίας των δικών σου πόθων και επιθυμιών, δεν μπορώ επίσης να γνωρίζω τι θα γίνω μόλις αυτές αρχίσουν να διαμορφώνουν τη ζωή μου.

Αυτή η δέσμευση για το μέλλον –η ελπίδα για μια καλύτερη ζωή η οποία προς το παρόν παραμένει άγνωστη– είναι αυτό ακριβώς που κάθε προσπάθειά μας να εξηγήσουμε τους λόγους της φιλίας μας αφήνει αναγκαία πάντα εκτός. Γι' αυτό κάθε εξήγηση είναι τόσο απογοητευτικά ριχή. Όλες εμπιρεύουν ένα υπόρητο «και ούτω καθεξής», ένα ανοικτό τέλος ή μια έλδειψη που αποκαλύπτουν ότι η φιλία είναι ακόμη ζωντανή. Όταν αυτή η έλδειψη εξαφανίζεται και νιώθουμε ακριβώς γιατί τί μας θέλγει κάποιος και ότι το μέλλον μας θα είναι ακριβώς όπως το παρελθόν μας, τότε στην πραγματικότητα δεν θα δώμαστε πλέον από αυτούς: «Αγαπώ το πώς στέκεσαι στον κόσμο, αγαπώ το ταλέντο σου, αγαπώ το πάθος σου, αγαπώ τον θυμό σου» όπως το θέτει η σειρά *The I Word*, αλλά δεν αγαπώ εσένα.

Δεν είναι ότι η φιλία περιλαμβάνει δύο διαφορετικές στάσεις ή διανοητικές καταστάσεις – η αγάπη που τρέφω για σένα τώρα με βάση τα όσα ήδη γνωρίζω για σένα και η αγάπη που προσδοκώ να έχω με βάση όσα μάθω για σένα στο μέλλον. Μάλλον σε αγαπώ ήδη χάρη στο πώς φαντάζομαι, οσοδήποτε αβέβαιο και αν είναι, αυτό το μέλλον. Αν ποτέ αυτή η εικόνα του μέλλοντος εξαφανιστεί, αν μια μέρα νιώσεις ότι γνωρίζεις ήδη όλα όσα έχουν σημασία, ότι δεν υπάρχει τίποτε άλλο που επιθυμείς να μάθεις για μένα – αυτή τη μέρα η φιλία μας θα έχει τελειώσει: θα έχει καταπνίξει μια πλήξη. Οι φίλιες μπορούν να λήξουν για πολλούς λόγους: το ακαμψό, απουσίες, νέες σχέσεις. Το καθεύα μπορεί να διαδραματίζει έναν ρόλο στην απουσία μιας φιλίας, αλλά αυτό που επιτελεί το καθεύα είναι ότι στερεί τους φίλους από την επιθυμία να μοιραστούν από κοινού το μέλλον.

Επειδή οι φίλοι, όπως λέει ο Αριστοτέλης, περνούν πολύ

καιρό μαζί, η προσδοκία του μέλλοντος στη φιλία καθιστά κά-
θε σχέση επιφορδή. Όταν σε προσεγγίζω ως φίλο, η ελπίδα
μου είναι ότι θα με κάνεις να επιθυμώω πράγματα τα οποία
ούτε καν είχα σκεφτεί να επιθυμώω χωρίς εσένα. Σου προ-
σφέρω εξουσία επί του εαυτού μου και σε εμπιστεύομαι ότι δεν
θα την καταχραστείς. Βάζω την ταυτότητά μου σε κίνδυνο διό-
τι, παρά τη βεβαιότητα την οποία εμπνέει η αγάπη, είναι αδύ-
νατο να γνωρίζω τι θα σημαίνει τελικά η φιλία μας για μένα
και αν θα είναι για καλό ή για κακό. Τίποτε δεν διασφαλίζει
ότι τα συναισθήματά μου ή η κρίση μου είναι ορθή και ότι μια
μέρα δεν θα συνειδητοποιήσω ότι στην πραγματικότητα ήσουν
μια απογοήτευση ή ακόμη και επιβλαβής. Ακόμη χειρότερα,
τίποτε δεν διασφαλίζει ότι η σχέση μας δεν θα βλάψει και δεν
θα εξευτελίσει την ίδια μου την κρίση, κάνοντάς με να νιώθω
ευτυχής που έγινα κάποιος που θα μισούσα να γίνω, ενδεχο-
μένως ορθώς, αν δεν είχες μπει στη ζωή μου.

Όλα τα παραπάνω αληθεύουν για όλους τους φίλους μου,
ωστόσο, για μια ακόμη φορά, είναι ζήτημα διαβάθμισης. Βρί-
σκομαι εγγύτερα σε ορισμένους φίλους μου από ό,τι σε άλλους
και δεν αφιερώνω τον εαυτό μου σε όλους με την ίδια ένταση.
Το ενδιαφέρον μου στις χαλαρές φιλιές μου περιλαμβάνει
λιγότερες πτυχές της προσωπικότητάς τους και δεν είναι αρ-
κετά δυνατά για να κινητροδοτήσει την παθιασμένη σχέση
που έχω με όσους οι ζωές μας έχουν συνδεθεί αξεδιάρυτα.
Όμως ακόμη και με τους χαλαρούς φίλους μου, η αίσθηση ότι
υπάρχει κάτι περισσότερο να μάθω και ότι αυτό το περισσό-
τερο θα είναι καλό είναι πάντα εκεί. Όσο αυτή η αίσθηση
παραμένει ζωντανή, παραμένουμε φίλοι και τους αγαπούμε
«καθατούς».

Ο Αριστοτέλης πίστευε ότι οι φίλοι αγαπούν ο ένας τον
άλλον καθαυτόν όταν αγαπούνται λόγω της ουσίας τους, δη-
λαδή για εκείνες τις αρετές που τους καθιστούν αυτό που είναι:
τις αρετές τους (ή, όπως θα λέγαμε, τον χαρακτήρα τους). Οσο-
σο αυτό που υποστηρίζω είναι ότι δεν χρειάζεται ν' αποδεχτού-
με αυτή τη μεταφυσική αιτιολόγηση, προκειμένου να πούμε
αυτό που χρειάζεται να επωθωθεί σχετικά με την αγάπη που έχουν
οι φίλοι ο ένας για τον άλλον. Η αγάπη εμπειρέχει πάντα την
επιθυμία να γνωρίσουμε τους φίλους μας καλύτερα με τρόπους
και αναφορές που υπερβαίνουν τις απρόσωπες σχέσεις μας.
Είναι μια επιθυμία που βασίζεται στην ακλόνητη αίσθηση ότι
το να γνωριστούμε καλύτερα θα είναι καλό για αμφότερους.
Δομημένατε προσδοκώντας δίχως να γνωρίζουμε ακριβώς
ποιες πτυχές τους θα εμφανιστούν μέσω της φιλίας μας. Αγα-
πούμε τους φίλους μας όχι απλάς γι' αυτό που ήδη είναι –ένα
μέρος του οποίου γνωρίζουμε, ενώ ένα άλλο όχι–, αλλά επίσης
γι' αυτό που μπορούν να γίνουν τουλάχιστον μερικώς χάρη
στη σχέση μας. Ο «εαυτός» των φίλων μας περιλαμβάνει πάντα
αυτό που ήδη είναι και αυτό που μπορούν να γίνουν, και το να
τους αγαπούμε «καθατούς» σημαίνει ν' αγαπούμε όχι μόνο
αυτό που είναι, αλλά και αυτό που μπορεί να γίνουν. Εξίσου
σημαντικό, το ν' αγαπούμε τους φίλους μας καθατούς σημαί-
νει επίσης να ελπίζουμε ότι θα αγαπήσουμε αυτό που οι ίδιοι
θα γίνουμε χάρη στη σχέση μας μαζί τους. Όμως ό,τι και αν
γίνει ο καθένας από μας στο μέλλον, δεν μπορεί να γνωσθεί
στο παρόν και αυτή η δέσμευση σ' ένα ακόμη άγνωστο μέλλον,
το οποίο είναι αδύνατο να περιγραφεί, είναι εκείνο που κάθε
προοπθεία εξήγησης του γιατί αγαπούμε κάποιον αφήνει πά-
ντα εκτός.

Ο εαυτός λοιπόν είναι απαιτητός επειδή είναι μια ανολοκλήρωτη υπόθεση. Και όχι μόνο αυτό. Είναι επίσης απαιτητός επειδή, εφόσον διαφορετικές πτυχές της προσωπικότητας εμπλέκονται σε διαφορετικές φιλίες, το ν' αγαπώ όλους τους φίλους μου καθ'αυτούς δεν σημαίνει ν' αγαπώ το ίδιο πράγμα σε όλους τους – είτε αυτό είναι ένα ειδικό σύνολο χαρακτηριστικών (η ουσία τους) ή το σύνολο των χαρακτηριστικών τους είτε κάτι άλλο, ένα μυστηριώδες «υποκείμενο» πέρα και πάνω απ' όλα. Ο εαυτός που αγαπούμε σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση αποτελείται από διαφορετικά χαρακτηριστικά των διαφόρων φίλων και από εκείνο που υποπευόμαστε ή ελπίζουμε ότι μπορούν να γίνουν ως αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασής μας. Επιπλέον, οι φίλοι μου έχουν άλλους φίλους, τους οποίους αγαπούν καθ'αυτούς και τα χαρακτηριστικά στα οποία εστιάζουν αυτοί οι άλλοι φίλοι είναι αναγκαία διαφορετικά από εκείνα τα οποία είναι σημαντικά για μένα. Σύμφωνα με τον Κ.Σ. Λιούις, ο Γσαρλς Λαμπ είχε κάπου⁵⁸ ότι αν ένας από τρεις φίλους (Α, Β, Γ) πεθάνει, ο Β δεν χάνει μόνο τον Α, αλλά επίσης «το μέρος του Α στον Γ», ενώ ο Γ δεν χάνει μόνο τον Α, αλλά επίσης «το μέρος του Α στον Β»: «Σε καθέναν από τους φίλους μου» παρατηρεί ο Λιούις «υπάρχει κάτι το οποίο μόνο ένας άλλος φίλος μπορεί πραγματικά να φέρει στην επιφάνεια». Αν εγώ και κάποιος άλλος είμαστε φίλοι και ο' αγαπούμε για τον εαυτό σου, ο εαυτός που αγαπούμε είναι αναγκαία τουλάχιστον λίγο διαφορετικός. Για τον ίδιο λόγο, ο δικός μου εαυτός –ο εαυτός που αγαπούν οι φίλοι μου– είναι διαφορετικός εντός καθεμιάς από τις ποικίλες φιλίες μου.

Εξαιτίας της επιθυμίας τους να δημιουργήσουν ένα διαφορετικό, απρόβλεπτο μέλλον, οι φίλοι προσφέρουν εξουσία επί

του εαυτού τους ο ένας στον άλλον θέτοντας υπό διερεύνηση τις ταυτότητές τους. Περισσότερο αυτό παρά η σύνθετη φύση των προσώπων ή η περιορισμένη γνωστική μας ικανότητα είναι ο λόγος για τον οποίο τελικώς δεν γνωρίζουμε γιατί αγαπούμε τους φίλους μας. Αγαπούμε τους φίλους μας για λόγους τους οποίους δεν καταλαβαίνουμε πλήρως, αλλά όταν γινόμαστε φίλοι δεν θεωρούμε ούτε τον εαυτό μας δεδομένο. Ερχόμαστε ο ένας στον άλλον με μια αίσθηση ότι η φιλία μας θα μας επιτρέψει να λειτουργήσουμε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο βελτιώνοντας ό,τι ήδη γνωρίζουμε για τον εαυτό μας, ενεργοποιώντας μέρη τους τα οποία δεν γνωρίζαμε και οδηγώντας μας σε νέα χαρακτηριστικά τα οποία, ελπίζουμε, θα είναι όλα για καλό. Οσοδήποτε πεπεισμένοι και αν είμαστε ότι όλα στο τέλος θα πάνε καλά, η συνάντησή μας είναι πάντοτε μια δέσμευση ο' ένα αβέβαιο μέλλον. Οι βίοι μας και οι βίοι των φίλων μας είναι αβεβήχιστα συνδεδεμένοι όσο εγγύτερα βρίσκονται και αναπτύσσονται, προς το καλύτερο ή προς το χειρότερο, με τρόπους και σε κατευθύνσεις εφικτές μόνο χάρη στις μεταξύ μας σχέσεις.

Το ότι σε αγαπώ καθ'αυτόν γι' αυτό που είσαι είναι μια μερική αλήθεια. Σημασία έχει επίσης ποιος συμβαίνει να είμαι εγώ. Οδόκληρη η αλήθεια βρίσκεται στη μη εξήγηση του Μοντέν: Αν με πιέσετε να σας πω γιατί σας αγαπώ, το μόνο που μπορώ να πω είναι «επειδή εσείς είστε εσείς, επειδή εγώ είμαι εγώ».